

TUNUS, MISIR VE LİBYA'DAKİ İÇ VE DIŞ DİNAMİKLERİN ARAP BAHARI'NIN GERÇEKLEŞMESİNDE ETKİLERİ

Ali Serdar ERDURMAZ*

ÖZET

“Tunus, Mısır ve Libya’da otoriter rejimlerin yıkılmasına neden olan iç ve dış dinamiklerin etkilerini incelediğimizde bunların devrimlerin gerçekleşmesine katkısının her ülke özelliğine bağlı olarak, farklı olduğu sonucuna varabiliriz. Burada meseleye tesir eden temel iki faktör vardır. Birincisi, her ülkenin halkı, sivil toplum örgütleri, gençlerin örgütlenmesi ve silahlı kuvvetlerinin karakteri ile ortaya çıkan iç dinamikler; diğeri ise, her üç ülkede farklı çıkar hesapları nedeniyle dış güçlerin müdahaleye varan etkinlikleridir. Tunus ve Mısır’da halk dinamiği iradesinin ülke silahlı kuvvetleri tarafından desteklenmesi ile sonuç halkın arzu ettiği şekilde gerçekleşmiştir. Buna karşın, aşiretlerin doğuda başlattığı ayaklanmalar Libya’da silahlı kuvvetler dinamiğinin halk karşısında rol almasıyla başarısız bir yola girmiştir. Bunun üzerine dış dinamikler BM ve NATO gibi uluslararası güç unsurlarını kullanarak Kaddafi’ye karşı gerekli sınırlı askeri desteği sağlamış ve sonucun halk dinamiği iradesi doğrultusunda gelişmesinde etken olmuştur. Libya’da sonuca tesir eden ana etken, Libya silahlı kuvvetleri karşısında yer alan dış dinamiklerin işlevi olmuştur. Bu makalede Tunus, Mısır ve Libya’da ortaya çıkan Arap Baharı rüzgârının gerçekleşmesinde hangi iç ve dış dinamiklerin, nasıl etken olduğunun her üç ülke bazında incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Arap Baharı, Tunus, Mısır, Libya, iç ve dış dinamikler.

THE EFFECTS OF INTERNAL AND EXTERNAL DYNAMICS IN TUNISIA, EGYPT AND LIBYA IN THE ARAB SPRING

ABSTRACT

When we study the internal and external dynamics which cause the overthrow of the authoritarian regimes in Tunisia, Egypt and Libya we can reach the results that the same dynamics would be effective differently depending to the nature of each country. There are two main factors influencing the subject; first, internal dynamics emerging from the qualifications of each countries’ people, non-governmental organizations, youth organizations and armed forces. And the other is that external dynamics due to the interference of foreign powers in all three countries up to the different activities of interest calculations. We observed that in Tunisia and Egypt, the will of the people became true in parallel with the support of its own armed forces. Contrary to that the revolts arose by the tribes in the East in Libya almost failed since the armed forces dynamic has taken a role against people. Thereupon, external dynamics using the instruments of UN and NATO have provided to rebels limited military support needed against Gaddafi to change the course of events in accordance with the will of the people. The main factor that affects the outcome in Libya was the external dynamics which have taken actions against the Libyan Armed Forces. In this article we try to analyse that which internal and external dynamics, how would be effective within each country by the wind of Arab Spring in Tunisia, Egypt and Libya.

Key words: Arab Spring, Tunisia, Egypt, Libya, internal and external dynamics.

* Yrd. Doç. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

1. Giriş

Tunus'ta seyyar satıcılık yapan işsiz, üniversite mezunu Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasını protesto için 18 Aralık 2010 tarihinde başlayan halk ayaklanması, süratle Mısır ve Libya'ya yayılan bir sürece dönüşmüştür. Her üç ülkede de, onlarca yıl süren tek adam, otoriter rejimlerinin yıkılmasına öncülük eden eğitilmiş gençlerin inisiyatifi ile ortaya çıkan ve halkın iradesini yansıtan protestoların oluşturduğu güce, her üç ülkede farklı iç ve dış aktörler müdahil olarak kesin sonucun alınmasında kilit rolü oynamışlardır.

Her ülkede aynı sonuca ulaşılmasını sağlayan, diğer bir deyişle Tunus'ta Zeynel Abidin bin Ali, Mısır'da Muhammed Hüsnü Said Mübarek ve Libya'da Muammer Kaddafi'nin baskıcı, totaliter rejimlerine son veren sürecin gerçekleşmesinde aynı iç dinamikler karakter olarak tamamen farklı ölçülerde rol almıştır. Bu dinamiklerden birincisi, hiç şüphesiz halkın iradesidir. Her üç ülkede de özellikle gençlerin organize olmasıyla başlayan ve inatla sürdürülen halk ayaklanmaları ve direnişi, değişimi kendiliğinden başlatan ana dinamik olmuştur. İkincisi ise, sivil toplum örgütleri ve silahlı kuvvetlerin devrimin gerçekleşmesinde takındıkları farklı yaklaşımdır. Tunus ve Mısır'da halkın yanında, onu destekleyici olarak ortaya çıkan; Libya'da ise karşısında olan karakteriyle kendini gösteren bu etkenlerin her ülkede devrimin akışına etkisi farklı olmuştur. Hiç kuşkusuz her üç ülkede silahlı kuvvetlerin halka karşı gösterdiği farklı tavır kesin sonuca etkili olmuştur.

Ayaklanmaların Tunus'taki seyri, küresel anlamda bütün dünyanın ilgisini çeken bir hal almıştır. Dış güçler her üç ülkedeki gelişmeleri dikkatle takip ederek, devrimlerin halkın iradesi doğrultusunda, otoriter rejimlerin yıkılmasıyla sonuçlanmasında müdahaleye kadar uzanan farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Dış dinamiklerin girdisini Tunus'ta net bir şekilde görememekle beraber, Libya'da BM ve NATO örgütlerinin müdahalesi olarak çok güçlü bir şekilde yer aldığını müşahade etmekteyiz. Mısır'da ise, özellikle ABD ve beraberinde AB'nin olayları geri planda kalarak yakından takip eden tutumla etkin olmaya çalıştığı söylenebilir.

Makalenin amacı, Tunus, Mısır ve Libya'daki otoriter rejimlerin yıkılmasına neden olan iç ve dış dinamiklerin etkinliklerini inceleyerek, her üç ülkede rejimlerin değişmesine yönelik devrimlerin gerçekleştirilmesinde uluslararası aktörlerin hangilerinin, neden ve nasıl bir etkinlik sergilediğini ortaya koymaktır.

2. Tunus'ta ayaklanmaların başlaması ve iç ve dış dinamiklerin etkileri

Eylemlerin Tunus'ta başlaması görünürde bir dış gücün yönlendirmesinden ziyade, patlama noktasına gelen potansiyel halk iradesinin bir kıvılcımın kendiliğinden ve içten gelen bir dürtü ile ateşlenmesiyle gerçekleşti. Ülke içinde üç temel aktörün güç birliği içinde birleşmesi ve ortak amaca doğru hareketi, Zeynel Abidin bin Ali rejiminin karşı koymasına imkan bırakmayan bir sonucu beraberinde getirmiştir.

2.1. İç dinamikler

Tunus'ta ayaklanmaların başlaması ve sonrasında gelişerek rejimin değişimine kadar giden süreçte farklı etkenler rol almıştır. Bunları şu şekilde sıralanabilir: (i) Başlangıçta halkın uyanmasına ve ayaklanmasına neden olan belirleyici etken işsiz bir üniversitelinin mahalli yönetimi protesto için kendisini yakması ve ölümüdür; (ii) internet ortamının yarattığı iletişim kolaylıklarından faydalanan genç eylemcilerin örgütlemesiyle hoşnutsuz halk kitleleri bu olayı bahane ederek kendi rahatsızlıklarını eyleme dönüştürmüş ve protestoların süratle yurt sathına yayılması gerçekleşmiştir; (iii) mevcut kurum ve sivil toplum örgütlerinin yönetime karşı eyleminin oluşturduğu dinamik ve (iv) sonuncu ve en önemli etken olarak da Tunus Silahlı Kuvvetlerinin Devlet Başkanı Zeynel Abidin bin Ali karşıtı olarak devrimde rol almasıdır.

16 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Buazizi'nin kendisini yakması ilk olarak Tunus ve devamında tüm Arap dünyasında yeni bir dönemin başlamasına neden olan an olarak tarihe geçmiştir. Rejimin baskısı ve ekonomik yetersizlikten bunalmış ve potansiyel olarak patlama noktasına gelmiş olan Tunus halkının harekete geçmesini sağlayan kıvılcımı işsiz bir gencin kendisini yakması ateşlemiştir. Sidi Boazid kentinde, kadın polis tarafından tokatlanarak aşağılanmayı kendisine yediremeyen üniversite mezunu, işsiz Muhammed Buazizi'nin kendisini yakması üzerine ilk protesto dalgası 17 Aralık 2010 tarihinde bambaşka bir nedenle başlamıştır. Bu eylemlerin başlangıçtaki amacı; Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin iktidardan uzaklaştırılması fikrinden farklı olarak, kendisini yakan ve Ocak 2011'de vefat eden işsiz üniversite mezununa karşı yönetimin duyarsızlığına karşı çıkmak ve bunun nedenleri konusuna dikkati çekmekti (Ottaway& Hamzaway, 2011:5-6).

İkincisi ise, protestoların ülke sathında yayılarak geniş halk kitlelerinin hoşnutsuzluğunu dile getirecek bir hal almasıdır. Mevcut rejimin artan siyasi baskılarıyla birlikte, halkta mevcut olan hoşnutsuzluğun yarattığı potansiyel karşıtlık, Aralık 2010 sonuna kadar eylemlerin bütün Tunus sathına yayılmasına yol açmıştır. Parasız eğitim nedeniyle devamlı artan üniversite mezunlarına yeterli istihdam imkânının sağlanamaması sonucunda gençler arasında oluşan yüksek işsizlik, bölgesel refah paylaşımı ve gelişiminde yaşanan farklılıklar ve son on yıldır gittikçe kötüleşen yaşam standartlarındaki düşüş doğal olarak mutsuz çoğunluğun artması sonucunu doğurmuştur. Özellikle, 2007 verilerine göre, lise mezunlarında %36.7, üniversite mezunlarında %15.0 oranında işsizlik mevcut olup, yoğunluk 15-24 yaş grubunda %31.4 ve 25-34 yaş grubunda %19.9'dur (European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2010:30). Ayrıca, ülkenin temel gelir ve refah kaynağı turizmden kuzey ve doğuda sahil kesimleri ve turistik yerler aslan payını alırken, batı, güney, orta kesimde yaşayan halkın bu imkândan mahrum kalması, yaşam standartlarında büyük farkların oluşmasına sebep olmaktaydı. Orta bölgede genç işsizlerin oranı diğer bölgelerden 4 kat daha fazla, %40'lara ulaşan bir orana yükselmişti. Bu nedenle, protestolar öncelikle yüksek işsizliğin kol gezdiği merkez ve batıdaki iç kesimlerde yoğunlaştı.

Bu aşamada, halkın iradesinin oluşmasında ve yayılmasında etken olan genç "siber aktivistlerin"⁸ (European Commission, 2012:1) rejim karşıtı dayanışmaya katılması kilit rolü oynayan önemli bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gösterilerin yayılmasında iyi eğitim almış genç işsiz kesimin internette üzerinden facebook, twitter gibi sosyal ağları kullanarak organize olması önemli bir inisiyatif oluşturdu. 2010'a girerken yaklaşık 11 milyon nüfuslu ülkede 3.6 milyon kişi, diğer bir deyişle nüfusun %33.9'unun internet kullandığı ülkede(Internet World Stats-Tunisia, 2010:1). gençlerin geçim ve işsizlikle ilgili sıkıntılarını bu ortamda paylaşmasının yanında, Sidi Bouzid kentinde kendini yakan gençle ilgili kamuoyu oluşturmasında sosyal medya kullanılmıştır (Stecklow, 2011:2). Bin Ali rejimi bu faaliyetin farkına vararak, birçok web sitesini engelleme yoluna gitmiştir. Buna rağmen eylemciler rejime ait sistemlere saldırı düzenledi ve iletişim ortamı oluşturmada başarılı oldular.

Ülkede mevcut kurumların ve sivil toplum örgütlerinin halk eylemlerini destekleyici yönde sokaklara çıkması, gösterileri önüne geçilmesi mümkün olmayan bir dalga şekline dönüştürmüştür. 31 Aralık 2010 tarihinde Tunus Barosu'nun ülke çapında gösteri yapma çağrısı ve Tunus, Sfax ve Djerba kentlerinde cübbelerini giyerek protesto düzenlemeleri ayaklanmanın seyrini rejim değişikliğine doğru değiştiren önemli bir hamle olmuştur (Ryan, 2010). Bu hareketle ilk defa halkın yarı resmi kuruluşlar tarafından da desteklendiği mesajı Zeynel Abidin Bin Ali'ye verilmiş ve rejim karşıtlığının geri dönülmez bir yola girdiği vurgulanmıştır.

⁸ Siber aktivizm (cyberactivism), internet aktivizm (internet activism) vs, online aktivizm;, Twitter, Facebook, YouTube, e-mail gibi sosyal medyanın değişik formlarını içeren elektronik haberleşme teknolojisinin kullanılarak mahalli haberleri geniş kitlelere ulaştırma ve halk hareketleri hakkında süratli bilgi alışverişini gerçekleştirme, organize olma faaliyetidir. Wikipedia, www.wikipedia.org/wiki/internet_activism.

Hukukçuların bu girişimine öğretmen ve gazetecilerin verdiği dayanışma, siyasi partileri de etkilemiş ve onların da rejim karşıtı gösterilerde yer almalarına yol açmıştır. Polisin orantısız güç kullanmasının bir etkisinin olmadığı bu ortamda protestoculara destek veren mahalli işçi temsilciliklerinin merkezi zorlaması üzerine Tunus İşçi Birliği başlangıçta arabulucu rolüne soyunduysa da gelişmeler üzerine protestocular safında yer almıştır (European Commission Directorate-General, 2010:30). Mahalli karakterde olan ayaklanmalar sivil toplum örgütlerinin desteği sonrasında sosyo-ekonomik bir patlamadan, bütün ülke sathını kapsayan bir rejim değişikliği talebine kayan bir hal almıştır (Yavuz & Erduramaz, 2012:17-21, Orsam, 2011:6-7).

Tunus'taki ayaklanmaların özünde İslami hareketin örgütsel bir yapı içinde yer almadığını ve öne çıkmadığını görmekteyiz (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2013:1). Bunun başlıca nedeni, Bin Ali'nin 1990'ların başından itibaren İslami akımı temsil eden en-Nahda partisine karşı son derece baskıcı bir tutum izlemesi ve ülke içinde örgütsel İslami kimliği barındırmamasıdır. En-Nahda partisinin aşırı İslami uçlarla ilişkisi olduğu ileri sürülerek dağılması sağlanmıştır. Birçok taraftarı yakalanarak hapsedildi, liderleri sürgüne gönderildi. Bu kapsamda sürgüne gönderilen parti lideri Raşid Gannuşi, Bin Ali'nin devrilmesi üzerine ülkesine geri dönmüş ve yapılan seçimlerde ezici çoğunluğu alarak devrim sonrası yönetimde söz sahibi olmuştur (Yavuz& Erduramaz, 2012:28).

Yukarıda belirtilenlerin yanında eylemlerin arzu edildiği gibi Bin Ali'nin devrilmesi hedefine ulaşmasında en etken hiç şüphe yok ki, Tunus Silahlı Kuvvetleri'dir. Silahlı kuvvetlerin Bin Ali'ye karşı olan tavrı Tunus'un geleceğinde kilit rolü oynamıştır. 27 Aralık 2010 tarihinde Başkent Tunus'ta yapılan gösterilere karşı silahlı güç kullanılması hususunda Zeynel Abidin bin Ali'nin kararına Genelkurmay Başkanı General Raşid Ammar karşı çıkmıştır. Silahsız eylemcilere karşı silahlı kuvvetlerin kullanılmasını reddetmesi kırılma noktası olmuştur. 23 Aralık tarihinde General Ammar eylemcilere hitap ederek, silahlı kuvvetlerin halka karşı kullanılmayacağını ve halkın güvende olduğunu açıklamıştır (Arieff, 2011:9). Son kozunu da kullanma imkânından mahrum olan bin Ali verdiği sözlerin halk nazarında karşılık bulamaması üzerine 14 Ocak 2011 günü yetkilerini Başbakan'a devrederek ülkesini terk etmiştir. Eğer silahlı kuvvetler bu dönemde rejim yanlısı bir tutum içine girseydi, rejime karşı olan diğer dinamiklerin etkisi istenilen amaca ulaşmada muhtemelen yeterli olamayacak ve muhtemelen dış dinamiklerin devreye girmesinde belirleyici bir rol oynayacaktı.

2.2. Dış dinamiklerin etkinliği

Zeynel Abidin Bin Ali hükümeti, 23 yıl boyunca Amerika ve AB'nin mali, siyasi ve askeri desteğinden faydalanarak ayakta kalmayı başarabilmiştir. Söz konusu 23 yıl boyunca, Tunus'ta yaşanan bütün kısıtlama ve sınırlamalara rağmen, insan haklarını savunma iddiasında bulunan Batılı hükümet ve kurumlardan Bin Ali hükümetine karşı bir itiraz sesi gelmedi. Bin Ali diktatörlüğü, Batıların siyasi ve ekonomik çıkarlarını temin etmek için güvenilir bir müttefikti. Avrupa için ise, mevcut statüko içinde istikrarın sağlanması ve idamesi, öngörülemez sonuçlara gebe politik reformlara girmekten daha tercih edilir bir durumdu (Yavuz & Erduramaz, 2012:18).

Olayların başlamasının hemen sonrasında ABD Başkanı Barack Obama, Tunusluların cesaret ve onurunu överek onların yanında olduğunu ifade etmiştir (Jilani, 2011:1). 17 Mart 2011'de Tunus'a gerçekleştirdiği resmi ziyarette, ABD Dışişleri Bakanı Clinton, Tunus'ta Başbakan Said Essebsi dâhil pek çok yetkili ve kurum ile temaslarda bulunarak, Tunus'ta yeni süreci destekleyeceklerini, bunun için de yeni iş fırsatları yaratmak başta olmak üzere çeşitli ekonomik reformlara destek vereceklerini belirtmiştir. Obama'nın tarihi Arap Baharı konuşmasında da ana başlık olarak yer alan Tunus ve Mısır ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve desteklenmesi, Tunus devrimine verilen desteği yansıtmaktaydı (Feller, 2011).

AB yetkilileri de Tunus'ta yaşanan gelişmelere tepki olarak, AB'nin Tunus milletini ve onların demokratik isteklerini savunduğunu ileri sürmüştür. İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague

Tunusluların seçime gitme talebini sıcak karşılarken, İtalya ve Almanya Dışişleri Bakanları da Tunus'ta demokrasinin tesisini ve halkın barış içinde beraber yaşamasını dilemişlerdir. Fransa'dan gelen tepki daha farklı oldu. Zeynel Abidin Bin Ali'nin en yakın müttefiki olarak bilinen Fransa, onun Tunus'tan kaçarken bu ülkeye giriş yapmasına izin vermemiştir. Sarkozy de bildirisinde, "Tunus halkı demokratik taleplerini dile getirdi" şeklindeki ifadelerle yer verdi. Batılı hükümetlerin bizzat destekledikleri anti demokratik Tunus hükümetine birden sırt çevirmesi bir kez daha, demokrasi ve özgürlük gibi sözcüklerin Batılıların siyasi ve ekonomik hedeflerine ulaşmak için kullandıkları bir araçtan başka bir anlam ifade etmediğini göstermiş oldu. Batılı hükümetler, artık halkın talebi karşısında dayanamayacağını farkına varınca, diktatör Bin Ali'yi yalnız bırakmışlardır. Zira onun artık Batılıların çıkarlarını koruyamayacağına ikna oldular. Tunus'ta baş gösteren halk ayaklanmasına AB'nin ilk tepkisi, 10 Ocak 2011 tarihinde Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve Avrupa Komisyonu'nun genişleme ve komşuluk politikasından sorumlu üyesi Stefan Füle'nin sözcülüğünde, Tunus'ta güç kullanımında kısıtlama ile temel özgürlüklere saygı çağrısında bulunulması ile barışçıl gösteri yaparken gözaltına alınanların serbest bırakılmasının istenmesi şeklinde olmuş (Yiğit, 2011:1), ayrıca Birliğin Tunus halkının demokratik isteklerine destek verdiği açıklanmıştır (Yavuz & Erdurmaz, 2012:20).

Protestoların başlangıcından itibaren dış güçler gelişmeleri izlemenin dışında herhangi bir somut adımla olaylara müdahale etmekten kaçınmışlardır. Özellikle ABD, bin Ali'nin ayrılışına kadar sessiz bir tavır sergilemiştir (Bazzi, 2011:1). Bunun iki nedeni olduğu söylenebilir: İlki, Batı'nın Zeynel Abidin bin Ali ile olan iyi ilişkileri ve Tunus'un Batı tarafından istikrar örneği bir ülke olarak kabul edilmesidir (Paciello, 2011: 3). Bin Ali iktidara geçmesinin ardından İslami kesimin nüfuzunu engelleyerek, birçok ekonomik, politik ve sosyal reforma imza atmış, Batı yanlısı dış politikayla sempati kazanmıştır (Sorkin, 2001:25-29). Diğeri ise, Tunus'un ABD, Rusya, Çin ve Batı için ekonomik ve askeri anlamda stratejik bir öneme sahip olmamasıdır. Turizmden başka batıyı cezbedecek stratejik ve ekonomik kaynaklardan yoksun olması, Libya'da olduğu gibi küresel ilgi odağı olmasını önlemiştir (Lynch, 2011:1). Bu nedenle, ABD, Rusya ve AB'nin, Tunus'ta başlayan olaylara kayıtsız kaldığı ifade edilebilir (Shah, 2011:3).

3. Ayaklanmaların Mısır'a yansması ve iç ve dış dinamiklerin etkileri

Tunus'taki ayaklanmaların ilk yansıdığı ülke Mısır'dır. Tunus örneği, rejim baskısı ve ekonomik sorunlardan bunalan Mısır halkının Tahrir Meydanında toplanarak, protesto eylemlerini başlatmasında devrim ateşini yakan bir kıvılcım olmuştur. Eylemlerin ortaya konulmasının geçmişinde uzun zamandan beri süregelen politik ve sosyal faktörlerin yattığı görülmektedir. Mısır'da da halkı eyleme sürükleyen ana neden yine rejimin baskısının ve gittikçe kötüleşen ekonomik durumun geniş halk kitlelerinin yaşam standartlarındaki olumsuz etkisinin tahammül edilemez bir hale gelmesi ve güvenli gelecek beklentisinin kalmamasıdır (Hounshell, 2011:1). Mübarek rejiminin devrilmesinde özellikle üç faktör ana rolü oynamıştır. Bunlar; (i) rejimin baskısı, artan ekonomik çöküş ve kötüleşen yaşam şartları; (ii) gençler arasında süregelen işsizliğin artması (Handoussa, 2010:7); (iii) 2010 seçimleri ile Mübarek'in yerini kimin alacağı hususunda elit kesimdeki görüş ayrılıklarıdır (Shehata, 2011:137). Son yıllarda halkın üzerinde gittikçe artan bir baskı yaratan bu sıkıntılar Mübarek rejimi için sonun başlangıcı olan protestoların çığ gibi büyüyerek yayılmasına neden olmuştur.

3.1. İç dinamiklerin etkisi

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, Tunus'ta rol oynayan iç dinamikler Mısır'da da devrimin başlaması ve kısa zamanda sonuca ulaşmasında etkin olmuştur. Olayları başlatan ana dinamik, birbiri içine giren ve bir bütün oluşturan halk ve sosyal medyayı kullanan (Chebib&Sohail, 2011: 139-162)

gençliğin el ele hareketidir. Mübarek'in görevi bırakmasına etki eden nihai faktör ise, Mısır Silahlı Kuvvetlerinin tutumudur. Tunus'ta olduğu gibi Mısır'da da askerler halkın yanında yer almıştır. Ancak, ordunun bu davranışının halkı desteklemekten çok kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme gibi farklı gerekçelere dayandığı yapılan incelemelerden anlaşılmaktadır.

6 Ekim 1981'de Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın suikasta kurban gitmesinin ardından 1975 yılından beri Başkan Yardımcılığı görevini yürütmekte olan Muhammed Hüsnü Mübarek Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Mübarek, iktidarı devraldıktan sonra bir takım reformlar yaptıysa da, 1958 yılında beri uygulanmakta olan sıkıyönetimi 2006 yılında kaldırma sözü vermesine rağmen, baskılı bir şekilde sürdürmüştür (Williams, 2006:1). Sıkıyönetim nedeniyle, vatandaşların anayasal hakları askıya alınmış, sansür meşru hale gelmiş, sivil toplum örgütleri ve halkın gösteri ve ifade hakkı ortadan kaldırılmış durumdaydı. Uygulanmakta olan sıkıyönetimin güvenlik güçlerine sağladığı olağanüstü yetkiler halkın keyfi olarak tutuklanmasına ve ezilmesine neden olmuştur. İnsan Hakları Örgütü raporuna göre, 2009 yılı itibarıyla 5000-10.000 arasında tutuklu mevcuttur (Egypt Country Summary, 2010:1). 30.000 kadar siyasi tutuklu ise, somut bir gerekçe gösterilmeden, muhakeme edilmeden ve süre sınırlaması olmadan mahkûm edilmiş bulunmaktaydı (Howeidy, 2005:1). Hükümetin sıkıyönetimi devam ettirme gerekçesi "eğer sıkıyönetim bu şekilde uygulamayıp, yargı bağımsızlığı sınırlanmaz ise, Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi gerçekleşir ve parlamenter sistem çöker" şeklindeydi (Williams, 2006:1).

İktidara geldiğinin ilk yıllarında bazı reformlara imza atan Mübarek, sonraki yıllarda, özellikle 2006'dan sonra ekonomik anlamda arzu edilen reformları gerçekleştirerek halka yansıtmayı başaramamıştır (Macey, 2011:2). Dünya Bankası 2011 verilerine göre Mısır nüfusunun %18.46 kadarı açlık sınırında, günde 2 ABD dolarının altında yaşamlarını sürdürmek zorundadır (Global Finance, 2011:1). Bu oran kırsal kesimde %40'a kadar çıkmaktadır. İşsizlik ise %9,4'e kadar yükselmiştir. Temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat artışları, enflasyonu körüklemiş ve refah seviyesini daha da azaltmıştır (Moyo Thoko, 2011:1). Bunun yanısıra ekonomik programın uygulanması ve özelleştirme çalışmalarında devlet başkanının oğullarının rol oynadığı rüşvet ve kayırma gibi tutumların halkın güveninin eksilmesine neden olması büyük bir kayıp olarak yansımıştır.

Bütün bu olumsuzlukların yanında, Mübarek'in iç ve dış siyasette sürdürdüğü politikalar halkın tepkisini çekmiştir. 2005 yılında referandumla yapılan anayasa değişikliği ile başkanlık seçiminin çok aday içinden halkın gizli oyu ile yapılması uygulamasına geçilmiştir. Ancak, yeni düzenlemede aday olma şartlarının ağırlığı diğer parti ve bağımsız adayların seçilmesini oldukça zorlaştıran koşullar içerdiğinden halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Recknagel, 2005:1). 2005 seçimlerinde Mübarek iki rakibine karşı %87 farkla seçilerek, başkanlık görevine devam etmiştir. Parlamento seçimlerinde özellikle Müslüman Kardeşler'in etkin olmasını önlemek için yaptığı düzenlemeler, siyasi sistem üzerinde baskı yaratan bir gelişme olarak algılanmıştır. 2000 yılı seçimlerinde 454 sandalyeli Millet Meclisine muhalefet 34 sandalye ile girerken, Mübarek'in Milli Demokratik Parti'si 388 sandalye ile mutlak çoğunlukla oturmuştur. 2010 seçimlerinde muhalefet seçimleri boykot ederek, tepkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Devrimin başlangıcında kimliğini açık bir şekilde ortaya koymaktan kaçınan Müslüman Kardeşler örgütü, Mübarek'in görevi bırakması sonrasında kurmuş olduğu Özgürlük ve Adalet Partisi ile Mısır siyasetinde aktif olarak yerini almıştır. 1928 yılında Mısır'da kurulan bu örgüt Mübarek döneminin sonuna kadar meşru bir sivil toplum örgütü olarak kabul edilmemekteydi. Dini öne çıkaran ideolojisi nedeniyle yasaklanmış olduğundan sosyal ve siyasi yaşamda aktif bir şekilde faaliyette bulunması, siyasi parti kurması engellenmiş durumdaydı. Mübarek döneminde örgütün üyeleri bağımsız adaylar olarak seçimlere katılarak mecliste söz sahibi olma çalışmıştır (Muslim Brotherhood, 2013:1).

Dış siyasette strateji olarak, ABD ve İsrail yanlısı ve Filistin karşıtı yaklaşım halk tarafından onaylanmamıştır. Özellikle Müslüman Kardeşlerle ilişkisi yüzünden Hamas örgütüne karşı Gazze'de almış olduğu katı tutum muhalefeti beraberinde getirmiştir. Bunun paralelinde, Irak işgaline, Lübnan

krizine ve Sudan'ın parçalanmasına karşı Mübarek'in ortaya koyduğu dış politika milliyetçi kesim ve halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Yaşanan yolsuzluklar, anti demokratik yönetim anlayışı, muhalefet hareketlerini sindirme, gelir adaletsizliği, rüşvet, işkence ve hukuksuzluk Mısırlıların gelecek beklentilerinin tükenmesine yol açmış ve kaçınılmaz sonun gerçekleşmesini sağlamıştır.

Gençler arasında süregelen işsizliğin artması Mübarek döneminin sonunu getiren önemli bir etken olmuştur. 2011 yılı itibarıyla 80.08 milyon (Index Mundi: 2011:1) olan Mısır nüfusunun 19.8 milyonunu 18-29 yaş arası gençler teşkil etmektedir (Handoussa, 2010:7). Ülke nüfusunun yarısı 25 yaşın altında gençlerden meydana gelmektedir (Population Reference Bureau, 2011:1). Yeterli istihdam alanı bulamamaları, ülke nüfusunun beşte biri yarınlar karşı duydukları güvensizliğin suçlusunu olarak mevcut yönetimi görmüştür.

Bu durumda Mısır halkı Tunus'ta elde edilen başarıyı kendi iradesini ortaya koyabileceği bir örnek ve fırsat olarak değerlendirmiştir. 2004 tarihli "Kefaya- Yeter"⁹ isimli demokratik değişim hareketinin yansıması olarak gelişen halk örgütlenmesi, daha sonra 6 Nisan Gençlik Hareketi ile gelişerek, her kesimden binlerce orta sınıf Mısırlıyı içeren bir hal almıştır (Deeb, 2011:1-2). Ortaya konulan protestoların amacı; (i) olağanüstü halin kaldırılması (Moran, 2011:1), siyasi tutukluların serbest bırakılması, işkenceye son verilmesi; (ii) ekonomi ve hayat şartlarının iyileştirilmesi ve (iii) Mübarek diktatörlüğünün son bulmasıdır.

Mahalli gözlemciler göre Kahire'deki Tahrir Meydanında toplanan eylemcilerin yaş ortalaması 40 yaş altındadır. Bu genç kesimin Filistin'in ikinci İntifada hareketinden etkilendiği ve gittikçe artan bir şekilde ülke politikası ve kendi yaşam standartları ile ilgilenir hale geldiği değerlendirilmektedir (Lange, 2011:20-29).

Birleşmiş Milletlerin 2010 yılında hazırlamış olduğu bir rapora göre Mısır'da işsizlerin %90'ını

⁹Bakınız; Veysel Ayhan, Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu, International Middle East Center, IMPR RAPOR-No:6, s.14 "“Kefaya-Yeter” hareketi'nin resmi kuruluş süreci Eylül 2004 tarihine denk gelmesine karşın esasında temeli 1970'lerde Mısır'daki sağ ve sol öğrenci hareketleri içerisinde yer almış kişiler tarafından atılmıştır. Yeter hareketini diğer yasal zeminde hareket eden parti ve oluşumlardan ayıran en temel özellik bunların Nasırcı ve İslamcı partilerden ayrılan liderler tarafından kurulmuş olmasıdır. Bir yandan Mübarek rejimini eleştirirken diğer yandan ABD'nin Irak işgali, İsrail'in Filistin politikası ve Sudan sorununa da dikkat çekmektedirler. Mısırlılık kimliği adı altında toplanan Yeter hareketi liderlerinin eleştirilerinde despotik ve otoriter yönetim anlayışının Mısır'ın ülkesel ve bölgesel çıkarlarıyla uyuşmadığı eleştirisi gelmektedir. 1993 yılında İslamcı ve solcu parti liderlerini diyalog çatısı altında bir araya getirme çalışmalarından sonra süren aktivitelerinin temelinde Mısırlılık kimliği altında politik, ekonomik ve sosyal alanda reform politikalarına öncelik vermek vardı. Kurucuları arasında yer alan George Ihsak 2003 yılında farklı kesimlerle gerçekleştirdiği toplantılarda bir yandan Irak işgalinin getirdiği sorunları gündeme almış, diğer yandan da Mısır'ın despotik yönetiminin Kahire'nin bölgesel ve küresel rolünü zayıflattığını dile getirmiştir. 2004 yılında demokratik reform çağrısı adı altında, içerisinde saygın hakimlerin ve entelektüellerin imzasının yer aldığı bir bildiri yayınladılar. Özellikle 2005 seçimleri öncesi tüm siyasi partileri bir araya getirme politikası bağlamında iktidar partisi karşısında birleşik bir liste oluşturma konusunda tüm kesimlerle düzeyli istişareler gerçekleştirdi. Ulusal Diyalog tarafından 8 Ekim 2005 tarihinde deklare edilen birlik mesajları kapsamında Müslüman Kardeşler, El Wafd, Tagammu, Nassirist, Karama ve Wassat Partisi ortak bir liste ile seçimlere gidilmesi noktasında görüşmelerde bulundular. Yeter hareketi Cumhurbaşkanlığı seçimlerini protesto etmesine rağmen harekete bağlı bazı aktivistler Kefaya ile aynı dönemde ortaya çıkan Al Ghad Partisi ve lideri Aymar Nur'u desteklediler. 2005 seçimleri öncesinde Mısırlılar İçin Değişim Hareketi adı altında Mübarek'in bir dönem daha Cumhurbaşkanlığı yapmasına ve ardından da iktidarın oğluna geçmesine karşı olduklarını deklare ettiler. 2005-2010 arası dönemde Kahire merkezinde bir çok gösteri düzenlediler. Düzenlenen gösteriler harekete bağlı onlarca aktivistin göz altına alınmasıyla sonuçlandı. 2011 başında gösteriler başladığında Kefaya'ya bağlı aktivistler doğrudan eylemlerin içinde yer aldılar ve 2004'ten itibaren dile getirdikleri Mübarek rejiminin gitmesi amacını gerçekleştirmeye çalıştılar. Sonuç olarak Kefaya hareketi diğer gençlik hareketlerinden farklı olarak uzunca bir dönem Mısır siyasetine değişim ve reform yönünde etki etmeye çalışmışsa da halk arasında ciddi bir taban bulamamıştır. Zira hareket diğerlerine nazaran biraz daha sol seçkin grubun etkisi altında kalmıştır.”

gençler teşkil etmekteydi (Roushdy& Elbadawy, 2011:95). 2006 yılında 29 yaş altı gençlerde işsizlik oranı %80'lerin üzerinde olup, bunların %82'si daha evvel herhangi bir işte çalışmamıştır. 2007 yılında 15-24 yaş arasındaki Mısırlılarda işsizlik oranı %24.5 ile aynı yılda dünya işsizlik ortalaması olan %11.9 ve Kuzey Afrika ortalaması olan %23.8'den yüksek bir durumdadır (Handoussa, 2010:147). 2009 yılında %22.9 olan işsizlik oranının %6.2'sini iş bulamayacağını düşünerek aramaktan vazgeçen gençler oluşturmaktadır. 20-24 yaş arasındaki erkekler arasında işsizlik oranı %19.7 iken, bu oran kadınlar arasında %50'yi bulmakta ve genelde %28'i oluşturmaktadır (Handoussa, 2010:150). 2006-2009 arasında özellikle üniversite mezunları arasındaki işsizlik artış göstermiştir (Handoussa, 2010:152). Artan işsizlik ve iş bulma konusundaki umutsuzlukları gençler arasında bunalıma neden olmuştur. Belirli bir yaşa gelen insanların iş bularak sosyal yaşamlarını düzeltme, evlenme ve aile kurma arzularını gerçekleştirme olanağından yoksun olmaları, bunların muhtelif sosyal ağları kullanarak birbirleriyle haberleşme ve kötü giden ortamı değiştirme konusunda bir platform oluşturmalarına yol açmıştır.

Kitlesel halk hareketine katkıda bulunan önemli iç dinamiklerden birisi de sosyal ağları kullanarak örgütsel iletişime katkıda bulunan 6 Nisan Gençlik Hareketi'nin faaliyetleridir. Her yıl üniversitelerden mezun olan binlerce gencin işsizlik nedeniyle ailelerine yük olmaya devam etmesi, gençlerin sosyal ağları kullanarak sorunlarını birbirleriyle paylaşma yolunu seçmelerine vesile olmuştur. Bu şekilde kendiliğinden ortaya çıkan bu iletişim ağı, örgütlü hareket için uygun ortamın oluşmasını gerçekleştirdi. 23 Mart 2008'de küçük bir eylemci grup tarafından facebook'ta yer alan protestolarla ortaya çıkan ve birkaç hafta içinde 70 bin katılımcıya ulaşan grup 2011 başlarında da Mübarek karşıtı eylemlerde yerini almıştır (Jijo, 2011:1). 2009 yılında internet kullanıcıları nüfusun %20'si olarak belirlenmiştir (Global Finance, 2011:3). Özellikle google, facebook, twitter ve Mısır'ın Ehab Heikal , Gamal Selim and Wael Salah tarafından kurulan ilk haber portalı Masrawy'in (Masrawy, 2011:1) gençler arasında etkin bir şekilde kullanılması organize protestoların düzenlenmesinde hâkim rolü oynamıştır (Griffin, 2011:1). Muhalifleri organize ederek ayaklanmaların başlamasına neden olduğu iddiasıyla gözaltına alınan google Mısır yöneticisi Weal Ghonim 8 Şubat'ta serbest bırakılınca kahramanlar gibi karşılanmıştır (Smith, 2011:1). “İsyan ve Öfke Günü” olarak nitelenen 25 Ocak 2011 tarihinde halkın toplu katılımını teşvik için yaptıkları çağrının ses getirmesi üzerine, gençlik hareketi Ocak ayının sonuna doğru yayınladıkları bildiriye Mübarek rejiminin devrilme talebini açık bir şekilde ifade etmiştir. Protestoların artması üzerine halkın sosyal ağlar üzerinden haberleşerek örgütlenme imkânını ortadan kaldırma amacına yönelik Ocak ayının son günü kapatılan internet çevrimleri (Shokr, 2011:1) dünya kamuoyunun tepkisi üzerine 2 Şubat 2010 tarihinde tekrar devreye girmiştir (Papic& Noonan, 2011:1-11). 6 Nisan Gençlik Hareketi hem meydanlarda hem de sosyal ağlarda faaliyette bulunarak Mübarek görevi bırakıncaya kadar eylemlerine devam edeceğini açıklamıştır (Ayhan, 2011-13).

2010 seçimleri ile Mübarek'in yerini kimin alacağı hususunda elit kesimdeki görüş ayrılıkları ordu ile Mübarek'in arasında gerginliğe yol açmıştır. Mısır'da 1952 devriminin çocukları olan silahlı kuvvetler kendisini “rejimin temel direği” olarak görmektedir ve sağlamış oldukları avantajlı durumdan vazgeçmeye pek gönüllü bir konumda değildir (Cook, 2012:1). 11 Şubat 2011 tarihinde *Al-Arabiya* Hüsnü Mübarek ile Savunma Bakanı Muhammed Hüseyin Tantawi arasında bir görüş ayrılığı olduğu haberini verdi. Savunma Bakanı, Mübarek'in Tahrir Meydanı'ndaki halka ateşli silahlarla müdahale emrine karşı gelmişti (Trager, 2011:81). Aslında Mısır Silahlı Kuvvetleri ile Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in arasındaki gerginliğin ana sebebi, Mübarek'in reform yanlısı, ancak askerlikle hiçbir ilişkisi olmayan 47 yaşındaki oğlu Cemal Mübarek'i kendisinden sonra devlet başkanı yapması arzusuna askerlerin karşı çıkmasıydı (Friedman, 2011:1-4). Mübarek'in eşi Suzan Mübarek büyük oğlu Cemal'in bir sonraki başkan olması için girişimde bulunmuştu (Hammer, 2011:4). Cemal 1990'ların sonunda Londra'daki bankacılık işini bırakarak Mısır'a dönmüş ve ileride Milli Demokratik Parti'nin üst yönetiminde yer alabilmesi için parti içinde görev verilmişti. Bu

suretle siyasete ısınmaya başlamış ve bir süre sonra özelleştirme çalışmalarına başlayarak birçok devlet teşebbüsünü iş adamı olan parti temsilcilerine ve kendi yakınlarına dağıtmaya başlamıştı. Bütün bu çalışmalar Cemal'in geleceğin başkanı olarak yetiştirilmesini öngörmekteydi.

Ancak, silahlı kuvvetlerin üst yöneticileri bu plana bütün güçleriyle karşıydılar. Bunun iki önemli nedeni vardı. Birincisi; Mısır'ın bağımsızlığını kazandığı andan itibaren askeri üst düzey yetkililer üniformalarını çıkartarak devlet başkanı görevini yüklenmekteydiler. Bu bir teamül haline gelmişti ve silahlı kuvvetler bunu devretmeye ne gönüllü ne de hazırlıklıydı. Bu şekilde bir değişimde başkanlık sistemi miras yoluyla aktarılan bir monarşiye dönüşecekti (Yavuz& Erdurmaz, 2012:48-54). Genelkurmay Başkanı Mareşal Hüseyin Tantavi ile Mübarek'in Güvenlik Şefi General Ömer Süleyman böyle bir değişime şiddetle karşıydılar ve bu nedenle Mübarek ile aralarında ciddi bir gerginlik oluşmuştu. İkinci neden ise; silahlı kuvvetler bir taraftan ülke yönetiminde Mübarek'i desteklerken, diğer taraftan ticari olarak ülke ekonomisine yaptığı yatırımlarla ciddi ölçekte paya sahip bir duruma gelmişti. Ordu Şarm El-Şeyh'te emlakçılık dâhil, birçok sektörde ülke ekonomisinin yaklaşık %40'lık bölümünü elinde bulundurmaktaydı (Aftandilian, September 2011:6-7). Seçilecek devlet başkanı adayının silahlı kuvvetler bünyesi dışından olması askerlerin ticari girişimlerini oldukça zora sokabilecekti. Bunun dışında, Cemal'in özelleştirme faaliyetleri ordunun ticari teşebbüslerini devam ettirmesi konusunda önemli engel teşkil edecekti. Ortaya çıkan durum yalnız Cemal'in başkan olması ile ilişkili değildi. Asker kimlikli bir liderin dışında bütün çözümler aynı sonucu getirecekti. Ordunun bir şekilde kontrolü elinde tutması gerekmekteydi ve bunun için bir şeyler yapılması konusu canlı tutulmalıydı.

Tunus'ta başlayan protestoların Mısır'a yansması ile 25 Ocak 2011'de başlayan ayaklanmaların gelişmesi üzerine 28 Ocak tarihinde Hüsnü Mübarek yaptığı televizyon konuşmasında hükümeti feshettiğini ilan etmiş ve yönetimi terk etmeyeceğini belirtmiştir (Aljazeera, 2011:1). Bu açıklamanın ardından silahlı kuvvetlere genişleme temayülü içinde bulunan protestoları bastırma görevi verildi. Silahlı kuvvetlerin Mübarek'i veya halkı desteklemeye yönelik alacağı tavır, devlet başkanının iktidarda kalması için hayati öneme sahip bir karardı. Sonuç Mübarek'in arzu ettiği şekilde gerçekleşmedi. 31 Ocak 2011'de Mısır ordusu Mübarek'e karşı tavır ortaya koyarak, "Silahlı kuvvetler muhteşem insanımıza karşı güç kullanmaya kalkışmayacaktır." şeklinde olayların seyrine mutlak olarak damgasını vuracak açıklamasını yapmıştır (Nakhoul, 2011:1).

Mısır Silahlı Kuvvetleri aslında Tahrir Meydanı halk ayaklanmasını kendi çıkarları ve Mübarek ile olan çatışması doğrultusunda kullanarak "Örtülü bir Darbe" gerçekleştirmiştir. Bu suretle Mübarek'e baskı yaparak yetkiyi kendisine devretmesini ve yönetimden çekilmesini sağlamıştır. Görevi devralan silahlı kuvvetlerin generallerinden oluşan Yüksek Askeri Konsey, devlet başkanlığı görevini üstlenerek, bu safhada bir taşla iki kuş vurma şansını yakalamıştır. (i) İlk olarak Mübarek'in çekilmesi sağlanmış ve oğlu Cemal'in adaylığı gündemden kaldırılmıştır. Devlet başkanlığını yine askerler üstlenmiş ve gelecekte de devam ettirilmesi imkanını elde etmişlerdir. Bunun tabii sonucu olarak, ordunun ekonomideki kontrolünün devamı sağlanabilecekti. (ii) Diğer husus ise, halkın iradesinin tecelli etmesidir. Silahlı kuvvetler halk ile karşı karşıya gelmediği gibi, halkın iradesinin gerçekleştirilmesinde ordunun öncü ve ana dinamik olarak rol alması saygınlığını daha da arttırmıştır. Mübarek'in devrilmesi ile halkın ordu ile kucaklaşması gerçekleşmiştir.

3.2. Dış dinamiklerin etkisi

Ayaklanmaların ortaya çıkmasıyla beraber dış dinamiklerin davranış biçimine baktığımızda, Mübarek dönemi boyunca Mısır'da baskın rol oynayan ABD'nin burada temkinli bir politika ile müdahale etmekten uzak, başlangıçta Mübarek'i destekleyen ancak, silahlı kuvvetlerin tutumunun belirgin olmasından sonra muhalefeti destekler rolü ile etkin olmaya çalıştığını müşahade etmekteyiz.

ABD Mısır ilişkileri, Camp David anlaşması ile Mısır'a sağlanan 1.3 milyar dolarlık (Wang & Meyer, 2012:1) askeri yardım ile şekillenmiş karşılıklı çıkar ilkesine bağlıdır (U.S. Department of State, 2012:1). ABD'nin Mısır siyaseti, Ortadoğu'da kendi çıkarları doğrultusunda bir yapı oluşturmayı sağlamak ve bunu devam ettirmek üzerine kurulmuştur. Mısır'ın İsrail ile barışı sürdürerek, Hamas'a karşı mücadelede İsrail ile işbirliği yapması son derece önemlidir. Bunun yanı sıra, Süveyş Kanalı'nın açık bulundurulması Batı'ya petrol nakliyatında kilit role sahiptir. Bütün bunlara ilave olarak Mısır'ın Arap dünyasında etkili bir konumu mevcuttur. Bütün bu nedenlerden dolayı ABD, Mübarek döneminde sağlamış olduğu bu avantajlarını riske sokmak isteginde değildi. Buna paralel olarak, Mübarek yönetiminin insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi konularındaki otoriter rejim ihlalleri ABD tarafından göz ardı edilmekte ve Mübarek ile ilişkiler son derece uyumlu bir şekilde sürdürülmekteydi.

28 Ocak 2011'de Kahire'de güvenlik güçlerinin protestoculara müdahalesi sonucunda ölü ve yaralıların olması üzerine ABD ve İngiltere tepki göstermişlerdir. Bu tepkilerde Mübarek karşıtı bir söylem ortaya konulmamış ve endişe ve reform gereksinimleri gündeme getirilmiştir. Mübarek'in televizyonda yaptığı konuşmada "Mısır'dan ayrılmayacağını belirterek, yolsuzlukla mücadele dâhil reformları hayata geçirme" sözü vermesi üzerine, (Hürriyet Planet, 2011:1) ABD Başkanı Barack Obama 2 Şubat 2011 tarihinde Mısır Devlet Başkanı Mübarek'in kararını desteklediği ve yeni hükümete yetki devri konusunda hemen faaliyete başlaması gerektiği konusunda bir açıklama yaptı (Mardell, 2011:1). ABD Başkanı bir hafta sonra, 10 Şubat'ta yaptığı açıklamada Mübarek'in iktidarı devretmek için gerekli girişimleri yapması gerektiğini tekrarlamıştır. Ancak bu konuşmanın içeriğinde Mübarek'in iktidarı bırakması gerektiği veya artık yönetiminin geçersiz sayılacağına yönelik kesin ifadeler mevcut değildi (Global Post, 2011:1). ABD ve İngiltere'nin endişeleri Mübarek'in iktidarı sonrası yönetime gelecek olan liderlerin, özellikle İsrail ile olan ilişkilerdeki tutumunun ne olacağı yönündeydi. İngiltere eski Başbakanlarından olan Tony Blair, Mübarek'in İsrail konusunda barışa yaptığı katkıdan dolayı desteği hak ettiğini açık bir şekilde ifade etmiştir (The Guardian, 2011:1)

ABD, Hüsnü Mübarek'in uygulamakta olduğu politika ve işbirliğinden memnun olmasına rağmen, yaşlanması sebebiyle ileriye yönelik sürprizlere karşı hazırlıklı olmak maksadıyla daha öncede birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda, artan bir şekilde etkinliğini sürdürmeye başlayan eğitilmiş ve özgür düşünceli gençlerden oluşan "6 Nisan Gençlik Hareketi" liderleri ile iletişime geçme ihtiyacı duymuştur. 30 Aralık 2008 tarihinde zamanın ABD Büyükelçisinin 6 Nisan Hareketi elemanları ile işbirliği içinde olduğu ABD *Daily Telegraph* gazetesi tarafından açığa çıkartılmıştır. Amerika'nın bu girişiminin amacı 2011 başkanlık seçimi öncesi, parlamenter demokrasinin yerleştirilmesi için neler yapılabileceğini ortaya koymaktı (Tim Ross, 2011:1).

Bunun yanı sıra, eski bir ABD Büyükelçisinin Jane's dergisine ifade ettiği gibi, Mübarek'in devrilmesi sırasında Mısır ordusu üzerindeki etkisini ABD etkin bir şekilde kullanmıştır: "ABD ordusu mensupları kendi mevkidaşları ile en üst rütbeden, korgeneral seviyesine kadar olan bütün komutanlarla telefonla görüşerek, ayaklanmayı bastırmak için kuvvet kullanmanın onların çıkarına olmayacağı" mesajını iletmişlerdir. ABD geçiş döneminde gerekli rolü arka planda Yüksek Askeri Konsey'le olan ilişkilerinde Mübarek dönemindeki kadar güçlü bir etkinlikle oynamaya çalışmaktadır. Bu konuda ABD'nin Mısır ordusuna her yıl verdiği 1.3 milyar dolarlık yardımın etkin olduğu belirtilebilir (Jane's Intelligence Review, 2012:11).

ABD Mart 2011'e gelindiğinde gelişmelere bağlı olarak Mübarek'in görevi terk etmesi gerektiğini açık bir şekilde ifade eder hale gelmiştir. 12-14 Nisan 2011 tarihinde Washington'da toplanan ABD-İslam Dünyası konulu forumda konuşan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton "yıllar süren iktidar döneminden sonra alışılagelmiş diktatörlerin yerine demokratik, serbest piyasa ekonomisi ve insan

haklarına saygılı bir yapıya geçme sancıları içinde olan Tunus ve Mısır'daki çabaları desteklediklerini açıklayarak, bunun için ABD'nin 150 milyon dolarlık bir fon ayırdığını" ifade etmiştir (Yavuz & Erduramaz, 2012:58).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, ABD'nin başlangıçtan beri olaylara tavrı dikkatli ve Mısır halkını karşısına almaktan uzak bir şekilde sürdürülmektedir. ABD'nin arzu ettiği şekilde parlamenter rejimin oturtulması süreci dikkatli bir şekilde izlenmektedir. Ancak seçimlerde Müslüman Kardeşler'in ağırlıklı olduğu bir sistem İsrail açısından bir seri sakıncaları beraberinde getireceğinden bu konuda dikkatli bir çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, Mısır'da devam eden süreçte ABD'nin yumuşak bir tavır ile önce Mübarek'i desteklemeye çalıştığı, fakat daha sonra halkı destekleyen bir tutum ile politikasını değiştirdiği ve "bekle-gör" politikası uyguladığı şeklinde değerlendirilebilir.

4. Libya'da gelişen olaylar ve dinamiklerin etkisi

Libya'da gelişen olayların karakterine baktığımızda ayaklanmaların amacının aynı olmasına rağmen uygulama şekli ve gösterilen tepkiler açısından Tunus ve Mısır'dakinden farklı bir yol takip ettiği ifade edilebilir (Yavuz & Erduramaz, 2012:87). Libya'da gözden kaçırılmaması gereken önemli husus; sosyal, ekonomik ve hatta güvenlik boyutunda etken gücün, geleneksel olarak aşiretlerin elinde olduğudur (Kadlec, 2012:1). Ayaklanmaların doğuda Bingazi bölgesinde halkın protestolara başlamasıyla geliştiği şeklinde bir resim ortaya çıkmasına rağmen, aslında doğudaki aşiretlerle Kaddafi arasında süregelen anlaşmazlıkların su yüzüne çıktığı ve ayaklanmanın ana nedeninin bu olduğu ifade edilebilir. Kaddafi'nin halkı üzerinde silahlı güç kullanarak, isyanları bir iç savaş görüntüsü ile bastırmaya çalışması ABD, Fransa ve İngiltere'nin tepkisine neden olmuştur. Bu tepki zorunlu olarak Birleşmiş Milletler'in ve arkasından NATO'nun müdahalesini getirmiştir. Bu suretle Libya'daki ayaklanmalar Kaddafi'nin sonunu getirmiş ve yeni bir dönemin başlamasını gerçekleştirmiştir.

4.1. İç dinamikler

Doğudaki El Obeydat ve Karagila aşiretlerine karşı Kaddafi'nin iktidarı ele geçirdiğinden beri takındığı soğuk ve baskıcı tutum, bu bölgeyi içten içe kaynayan bir kriz noktası haline getirmiş ve ilk fırsatta ayaklanmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kaddafi'nin doğuya karşı uyguladığı baskıcı politika iki önemli husus üzerine oturtulmuştu; (i) birincisi, doğudaki aşiretleri iktidarına karşı tehdit olarak kabul edip, güvenlik konusunda sürekli teyakkuz durumunda bulunmak suretiyle buradan gelecek herhangi bir potansiyel tehdidi şiddetle bastırmak için hazırlıklı bulunmak. (ii) Diğerisi ise, bölgeyi sürekli geri kalmış durumda tutarak cezalandırmaktı. Doğu bölgesi petrol rezervleri açısından anahtar durumda olmasına rağmen, Bingazi, Derne, Ajdabia ve el Bayda gibi kentler Trablus'tan oldukça geri kalmış bir yapıdaydı.

Tunus ve Mısır'daki gelişmeler üzerine ülkesinde kontrolü kaybetmek istemeyen Kaddafi 14 Ocak 2011'de televizyonda bir konuşma yapmış ve Tunus ve Mısır'da yaşanan olaylardan üzüntü duyduğunu açıklamıştır. Bu arada Libya sokaklarında huzursuzluk başlamıştı ve Kaddafi'nin bu gelişmelerden haberi vardı. 1 Şubat tarihinde yazar ve politik yorumcu Cemal el Hacı'nın halkı internet üzerinden kışkırtması üzerine adam yaralama suçundan tutuklanması yönetimin bu tür protestolara karşı tavrını ortaya koymaktaydı. Ardından 15 Şubat günü insan hakları savunucusu Fethi Terbel'in tutuklanması üzerine Bingazi'de ilk büyük çaplı protesto gösterileri başlamış ve polis şiddetle bastırmıştır (Edwards, 2011:1). Gösterilerin süratle Zintan, el Bayda şehirlerine sıçraması üzerine Kaddafi güçleri halkın üzerinde daha fazla şiddet kullanarak protestoları kontrol altına

almaya çalışmıştır. Libya liderinin bu yaklaşımı dünya medyasında” Kaddafi’nin kendi halkını katlettiği ve bir iç savaş görüntüsünün ortaya çıktığı” şeklinde yer almasına neden oldu (Pannell, 2011:1-2). Kaddafi’ye ait özel birliklerin ayaklanan halkı karadan ve havadan koordineli bir şekilde batıdan doğuya doğru bastırmaya başlamasına neredeyse tüm dünya tepki göstermiştir. Buna rağmen Kaddafi yavaş ve sabırlı bir şekilde batıdan başlayarak isyanları bir bir bastırmaya başlamıştır. İsyancıların kalesi Bingazi’ye doğru ilerlerken, yapılan gösterilerin el Kaide ve yandaşları tarafından örgütlendiğini ilan ederek kendisinin ülkeyi bir iç savaştan kurtarmaya çalıştığını yaptığı basın toplantısıyla dünyaya açıklamıştır. Arkasından, Kaddafi’nin oğlu Seyfülislam yaptığı basın toplantısındaki konuşmasında, ABD ve İngiltere’nin ülkeyi işgale geleceği kanaatinde olduğunu açıklayarak halkı birleşmeye çağırmıştır (Erdurmaz, 2012:43).

Libya ordusu Tunus ve Mısır silahlı kuvvetlerinin yaptığı gibi halkın yanında, ayaklanmaları destekleyen bir tutum izlememiş, aksine mevcut yönetimi destekleyen bir görüntü vermiştir. Burada silahlı kuvvetler korunmasız halka karşı şiddet kullanmaktan geri adım atmamıştır. Bunun nedenleri aşağıdaki gibi açıklanabilir.

Kaddafi bir askeri darbe ile devrilme korkusu nedeniyle maksatlı olarak silahlı kuvvetleri bir bütün halinde tutmaktan kaçınmıştır (Salem, June 2012:1-10). 1980’lerde Çad ile savaştan sonra ülke üzerine uygulanan uluslararası yaptırımlar nedeniyle yıpranan silahlı kuvvetler Kaddafi tarafından kasıtlı olarak ihmal edilmiştir. Orduda üst rütbeli yönetici mevcudunu bol tutarak, orta kademe ve sevk idarede kullanılacak personelin yetiştirilmesinde zafiyet yaratmıştır. Silahlı kuvvetlerin modernize edilmesi ve envanterine modern harp ve silah araçları alımı konularını göz ardı etmiştir. Bu yüzden ordunun halk arasında popülaritesi oldukça düşüktü. Buna karşılık, Kaddafi kendisinin ve ailesinin güvenliğine yönelik olarak özel birlikler teşkil etmiş ve oğullarının komutasında olan bu birlikleri modern silah ve teçhizatla donatmıştır. Muttasım (77’nci Tugay) ve Hamiş (32’nci Takviyeli Tugay) komutasındaki bu birliklerin elemanları kendilerine sadık ve güvenilir aşiret üyelerinden oluşmaktaydı (Salem, June 2012:7-8). Birlik mensuplarının bir çeşit ayrıcalığı ve dokunulmazlığı mevcut olup, elit birlikler olarak nitelendirilmekteydi. Kaddafi başlangıçtan itibaren Trablus’un güvenliğini bu birliklere ait 12 tabur kadar bir güçle sağlamaktaydı. Bunların konuşlandıkları yerlerde özel korumalı konutlar oluşturmuştu. Kaddafi’ye sadık, silahlı kuvvetlerden ayrı teşkil edilmiş olan bu özel birlikler halka karşı öne sürülmüşlerdir. Anılan birlikler Mart ayının başından itibaren adım adım ilerleyerek, 16 Mart’ta Bingazi’yi bombalamaya başladı.

Silahlı kuvvetlerin karar mercii olan makamlar bizzat Kaddafi’nin oğulları ve onların yakın çevresini oluşturan generallerin elinde olduğundan Tunus ve Mısır’da olduğu gibi ordunun halka karşı güç kullanma fikrine karşı çıkması ve halkın ayaklanmalarını destekleyici mahiyette tavır sergilemesi yapısı nedeniyle mümkün olamamıştır. Havadan ve karadan yapılan saldırılarla isyancılar bastırılmaya çalışılmıştır.

4.2. Dış dinamiklerin etkisi

Libya’nın özellikle Fransa, İtalya ve İspanya’yı besleyen zengin ve kaliteli petrol kaynaklarına sahip olması stratejik anlamda Avrupa ülkeleri için önemli bir ülke olarak görülmesine neden olmaktadır (Erdurmaz, 2012). Dünya petrol rezervlerinin %3.5’una sahip olan Libya’da ham petrol üç ana bölgeden elde edilmektedir. Bunlar; Sirte, Murzuk ve Pelagian havzalarıdır. Sirte havzası Libya’nın doğusunda bulunmaktadır ve ham petrolün üçte ikisi buradan elde edilir. Petrol rezervinin yaklaşık % 80’e yakın kısmı Sirte havzasında yer almaktadır. Libya’nın 2010 yılı içindeki toplam petrol üretimi günlük olarak yaklaşık 1,8 milyon varil civarındaydı. Dünyadaki petrol üretiminin %2’sini karşılayan ve günde 1,6 milyon varil petrol üreten Libya, günlük 1,1 milyon varil petrol ihracatı yapmaktaydı. Kaddafi’nin kontrolünde olan Milli Petrol Şirketi NOC dünyadaki ilk yüz petrol şirketi arasında 25’inci sırayı işgal etmekteydi (Chossudovsky, 2011:1). Dünyada petrol üreticileri arasında 17’inci

sırada bulunan ve kanıtlanmış petrol rezervleri bakımından Afrika'da ilk sırada yer alan Libya'nın enerji ihracatının %85 kadarı, %37'si İtalya olmak üzere sırasıyla, Almanya, Fransa ve Çin'e yapılmaktaydı (Dinucci, 2011:1).

Libya'da hayati ekonomik çıkarları bulunan batının Kaddafi'ye karşı tavrı ayaklanmaların başlangıcından itibaren oldukça sert olmuştur. Bunun başlıca iki nedeni vardır: Birincisi, Kaddafi'nin başa geçtikten sonra 1973 -1974 yılları arasında petrol şirketlerinin tamamını millileştirerek batılı şirketleri safdışı bırakması (Metz, 1987:1); diğeri ise, Kaddafi'nin Lockerbie hadisesi nedeniyle uluslararası terörizmi destekleyen bir lider olarak güvenilirliğinin son derece düşük olmasıdır¹⁰.

Libya'da ortaya çıkan hadiselerle ilk tepki öncelikle Fransa tarafından ortaya konulmuştur. Arkasından Almanya ve ABD derhal inisiyatif olarak hadiselerle karşı tavırlarını sergilemişlerdir. 23 Şubat tarihinde Fransa Devlet Başkanı Nicolas Sarkozy, AB'den Libya'ya yaptırım uygulaması isteğinde bulunmuştur. Almanya Başbakanı Angela Merkel (Jones, 2011:51-60) eğer Kaddafi halkına karşı uyguladığı vahşeti durdurmaz ise, böyle bir yaptırım kararını destekleyeceğini ifade etti (Euroaktiv, 2011:1). ABD ise, senatör John Kerry tarafından teklif edilen yaptırım hususunu incelemekte olduğunu açıkladı. 23 Şubat'ta ABD Başkanı Obama, Libya konusunda yaptığı ilk televizyon konuşmasında (New York Times, 2011:1), Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'u Cenevre'de bulunan İnsan Hakları Konseyi'ne görüşmelerde bulunmak üzere göndereceğini ifade ederek, Kaddafi'nin orantısız güç kullanarak halkına vahşet uyguladığını ve bunu derhal durdurması gerektiğini söylemiştir. Arap dünyasına batının müdahale ettiği yolundaki iddiaların doğru olmadığını, bölgede bulunan ABD vatandaşlarının güvenliklerinin öncelikli olduğunu açıklamış ve bölgede süregelen olayların bölge halkları tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.

Kaddafi'nin uzlaşmaz tutumu üzerine, 25 Şubat 2011'de Washington, AB ile koordineli olarak tek taraflı yaptırım uygulama kararı aldığını ve aynı zamanda Trablus'taki ABD elçiliğinin faaliyetlerini durdurduğunu açıkladı (Spillius,2011:1). Yine aynı gün, BM Güvenlik Konseyi, Libya'ya uluslararası yaptırımların uygulanması konusunu görüşmek üzere toplandı (Helene Cooper, 2011). Amerika Libya konusunda tek başına hareket etmekten kaçınarak olaya BM'yi müdahil etmek istemiş ve bunda da başarılı olmuştur.

4.2.1. BM'nin Libya konusundaki girişimleri ve bm güvenlik konseyinin 1970 sayılı ambargo kararını alması

BM Güvenlik Konseyi 26 Şubat 2011 tarihinde 1970 sayılı kararla oybirliğiyle ambargo uygulanması konusunda fikir birliğine varmıştır. Konsey kararında Muammer Kaddafi ve çevresindeki 16 kişiye seyahat yasağı uygulanması ve 6 kişinin de mal varlıklarının dondurulması yer alıyordu. Malvarlıkları dondurulan 6 kişiyse Libyalı liderin yanı sıra kızı ve 4 oğlu idi. Kararda Libya'daki olaylardan ciddi endişe duyulduğu belirtilerek, sivillere yönelik şiddet ve güç kullanılması kınandı (Security Council, 2011:1-12). Libya'da sivil halka karşı kullanılan yaygın ve sistematik saldırıların,

¹⁰ British Airways'ın dev uçağının İskoçya'nın Lockerbie kasabasının üzerinde 1988 yılında havada infilak etmesi Kaddafi'nin terörle bağlantısının sadece bir kanıtıydı. Uçak yolcularından ve uçağın üzerine düştüğü evde bulunanlardan iki yüz yetmiş kişi can verdi. Uzmanların, polisin ve istihbarat teşkilatlarının uzun ve sabırlı araştırmaları sonucunda uçağın terörist bir saldırıya hedef olduğu ortaya çıktı. Eylemi gerçekleştirmekten sorumlu bulunan Libya vatandaşı Abdülbaset Ali el Megrahi tutuklanıp, mahkûm edildi. Yıllar sonra düzelen Batı-Kaddafi ilişkileri sayesinde serbest bırakıldı. Dünya kamuoyu nazarında aklanması hiçbir zaman mümkün olmayan adı geçeninin serbest bırakılması için şahsın ileri safhada olan hastalığı mazeret olarak kullanıldı. İki yüz kişinin katili serbest bırakıldıktan sonra gittiği Libya'da krallar gibi karşılandı ve Kaddafi'nin "kardeşim" sözleriyle iltifata boğuldu. "Lockerbie saldırısının film gibi hikâyesi", 20.08.2009, <http://www.stargazete.com/dunya/lockerbie-saldirisinin-film-gibi-hikayesi-haber-208706.htm>.

insanlığa karşı suç teşkil edebileceği kaydedilen kararda, bu saldırıları düzenleyenlerin yaptıklarından sorumlu tutulması gereği de vurgulandı.

Bu kapsamda Konsey kararında, BM Anlaşması'nın VII'nci Bölüm 41. maddesi çerçevesinde şiddeti durdurma çağrısı yapıldı. Kararda şiddetin derhal sona ermesi ve halkın meşru taleplerinin yerine getirilmesi, Libya'dan ayrılmak isteyen tüm yabancıların tahliyesinde BM'ye üye tüm ülkelerin işbirliğinde bulunması, 15 Şubat'tan beri Libya'da meydana gelen şiddet olaylarının Uluslararası Ceza Mahkemesine (UCM) havale edilmesi ve UCM'nin savcısının 2 ay içerisinde Konsey'e bu konuda bilgi vermesi, ardından her 6 ayda bir gelişmelerden Konsey'in haberdar edilmesi istendi. Keza, tüm üye ülkelerin Libya'ya doğrudan ya da dolaylı silah, mühimmat, askeri araç ya da yedek parçası tedarikini, satışını veya transferini durduracak önlemler alması, Libya'nın tüm silah ve ilgili malzemelerin ihracatını durdurması, BM'ye üye ülkelerin, vatandaşlarının, Libya yetkililerinin insan hakları ihlallerine katkıda bulunacak faaliyetlere katılmak üzere Libya'ya seyahat etmelerinin önüne geçmeleri de istenmiştir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan bu karara karşın Libya lideri Muammer Kaddafi'nin isyancı sivilleri katletmeye devam etmesi sonucu olayların tırmanması kaçınılmaz hale gelmiştir.

BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon 1 Mart 2011 tarihli açıklamasında, bu gibi ülkelerde değişimin halkın kendi iradesi ile gerçekleştirilmesinin esas olduğu, fakat halkın BM'den yardım edilmesi konusunda talebi halinde seçimlerin organizasyonu konusunda teknik yardımdan, taslak anayasa hazırlanmasına kadar her türlü yardımın yapılabileceğini belirtmiştir (Secretary-General, 2011:1). Genel Sekreter bu hususların BM'nin insan hakları, sosyal gelişim ve daha geniş özgürlükler için, daha iyi yaşam standartlarının sağlanmasına yönelik kolektif görevleri kapsamında olduğunu ifade etmiştir. Görüldüğü kadarıyla bu kararlar BM gündeminde Libya'ya karşı alınması gereken tedbirler kapsamında ambargonun dışında aktif bir müdahale değerlendirilmemiştir.

4.2.2. Birleşmiş Milletler'in 1973 sayılı kararı ile uçuşa yasak bölge ilanı

Konunun Birleşmiş Milletlere getirilmesi ve alınacak kararın zemininin oluşturulması için bir dizi tedbir uygulanmaya konulmuştur. İtalya 2008 yılında Libya ile imzalamış olduğu saldırmazlık anlaşmasını meşru bir Libya hükümeti olmadığı gerekçesi ile askıya aldığı açıklamıştır. Bu suretle İtalya'da bulunan NATO üslerinin muhtemel bir Libya harekâtında kullanılmasının yolu açılmıştır. Şubat sonunda, Kaddafi'nin muhalifler üzerine kendi hava kuvvetlerini kullanması üzerine ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, ABD ve müttefiklerinin uçuşa yasak bölge uygulamasını ciddi bir şekilde değerlendirdiklerini açıklamıştır (Erdurmaz, 2012:69-76). Avrupa Birliği içinde şahin durumunda ve ABD ile birlikte hareket etme temayülü içinde bulunan İngiltere dışında, Almanya ve İspanya silahlı müdahaleye taraftar olmadıklarını ifade etmişlerdir (Banitez, 2011:1). Mart 2011 ayı başında Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Court-ICC) Kaddafi ve oğullarının bir insanlık suçu işleyip işlemedikleri konusunda soruşturmaya konu olacaklarını açıklamıştır. Bunu takiben ABD Başkanı Obama Meksika Devlet Başkanının ziyareti sırasında yaptığı basın açıklamasında, artık Kaddafi'nin yönetim için meşruiyetini kaybettiğini ve çekilmesi gerektiğini kesin ve sert bir dille ifade etmiştir (Black, Watt, 2011:1). Bu arada İngiltere ve Fransa Kaddafi'nin çekilmesi konusunda çaba sarf etmeye başlamıştır. İngiltere Uçuşa Yasak Bölge (No Fly Zone) uygulamasını teklif etmiş (BBC, 2011:1) ve Avrupa Birliğinin aktif rol alması konusunda gerekli girişimlerde bulunmuştur. Uçuşa yasak bölge uygulaması başlangıçta ABD tarafından soğuk karşılanmıştır (Rogin, 2011). Fransa anılan bölgenin ancak BM Güvenlik Konseyi'nin onaylaması ile tesis edilmesi şartının esas olduğunu açıklamıştır. Rusya bu konuda olumsuz bir tavır takınmıştır. Almanya ise, halen tahliye edilmesi gereken ciddi miktarda Avrupa vatandaşı beklerken, mevcut durumun şu an bir karşı hareketin gerekmediğini ifade etmiştir.

BM Güvenlik Konseyi, daimi beş üye ülkeden ikisinin (Rusya ve Çin) çekimser oy kullandığı 17 Mart 2011'deki 1973 sayılı kararında "acil ateşkes" talep ederken Libya üzerinde "uçuşa yasak bölge" oluşturulmasını onaylamıştır. 1973 sayılı kararda BM Güvenlik Konseyi üyelerinin Libya'daki sivillerin korunması için gerekli tüm önlemleri alabileceği belirtilerek, hiç bir yabancı işgal gücünün ülke topraklarında bulunmayacağı özellikle vurgulanmıştır. Karar sonrasında Libya, "acil ateşkes" talebini kabul ettiğini açıkladıysa da Bingazi'yi direnişin merkezi haline getiren isyancıları tehdit eden Kaddafi'nin radyo konuşması ve herhangi bir askerî müdahalenin "açık bir saldırı" olacağına dair batıya uyarısı, Trablus rejiminin sivillere daha fazla zarar verebileceğine dair şüphe ve endişelerini pekiştirmiştir.

Alınan karar süratle uygulamaya konulmuş ve 19 Mart 2011 günü Koalisyon güçleri Libya üzerinde uçuşa yasak bölge oluşturulması amacıyla saldırı başlatmıştır. 18 Mart 2011'de, BM Güvenlik Konseyi, özellikle Bingazi'de olmak üzere ülkedeki saldırı tehdidi altındaki sivilleri korumak için gerekli tüm önlemleri alma yetkisi konusunda oylamaya gitti. Konseyin 10 üyesi kabul oyu verirken, beş üye çekimser kalmıştır. Ertesi gün, ABD, Odyssey Dawn Operasyonu kapsamında Muammer Kaddafi güçlerine karşı yapılan batı koalisyonu hava ve misilleme saldırılarının 2003 yılındaki Irak işgalinden bu yana bir Arap rejimine yapılan en büyük hücum olduğunu belirtmiştir (Spiegelonline, 2011).

Alınan kararda aşağıdaki hususlar dikkati çekmektedir. Birincisi; yapılan müdahalenin Libya'nın işgaline yönelik olmaması şartıdır. Bunun yanı sıra, üye ülkelere BM Genel Sekreteri ile işbirliği içinde olmak kaydıyla, münferit olarak veya bölgesel uluslararası örgütlerle birlikte güç kullanma yetkisinin verilmesidir.

BM Güvenlik Konseyinin aldığı karar BM Anlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde hazırlanmış ve Libya'daki durumun, uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olduğu vurgulanmıştır. Kararda Libya'nın egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve ulusal birliğine saygı duyulduğu ifade edilmiştir. Bununla beraber Libya'da derhal bir ateşkesin sağlanması, şiddetin ve sivillere yönelik tüm saldırıların sona erdirilmesi talep edilmiştir. Kararda ayrıca Libyalı yetkililerden, uluslararası hukuk çerçevesinde tüm yükümlülüklerini yerine getirmeleri, sivilleri korumak için gerekli tüm önlemleri almaları ve insani yardımın hızlı ve engelsiz bir şekilde ulaştırılması istenmektedir.

Kararın "sivillerin korunması"¹¹ bölümünde, BM'ye üye tüm ülkelere, BM Genel Sekreteri ile işbirliği halinde olmak kaydıyla Bingazi'de yaşayan siviller dâhil Libya'da saldırı tehdidi altında olan sivilleri korumak üzere, Libya'nın hiçbir yerinde, herhangi şekilde bir yabancı işgalci güç

---

¹¹ (UN General Assembly, 2005:30) BM Genel Kurulu'nun 14-16 Eylül 2005 yılında yaptığı Dünya Zirvesi sonuç kararında, IV bölüm. İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü (human rights and the rule of law) 138'nci; halkın soykırımı, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korunması sorumluluğu maddesinde, "her bir devletin halkını yukarıda saydığımız insanlığa karşı işlenen suçlardan koruma sorumluluğu olduğunu ifade etmekte ve bu yerine getirilemediği takdirde, uluslararası toplumun uygun olduğu takdirde devletleri bu sorumluluğu yerine getirmek için cesaretlendireceği ve yardım edeceği ve BM erken ikaz yeteneği tesisi için destekleyeceği açık bir şekilde belirtilmiştir. Buna bağlı olarak, 139'uncu maddede; "uluslararası toplumun BM kanalıyla uygun diplomatik, insani ve diğer barışçı yolları, BM Şartı'nın VI. ve VIII'nci Bölümleri ile uyumlu olarak kullanarak, halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan korumaktan sorumlu olduğu belirtilmekte. Bu bağlamda, eğer barışçıl yollar yetersiz kalır ve milli otoriteler açık bir şekilde halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumakta hataya düşerlerse, Güvenlik Konseyi kanalıyla BM Şartı'nın VII'nci bölümü çerçevesinde, zamanında ve kararlı bir şekilde, her bir olaya münferit olarak, ilgili bölgesel organizasyonlarla işbirliği içinde kolektif hareket etmek için hazırlıklı olacaktır. Anılan maddede uluslararası toplumun aynı zamanda uygun ve gerekli olan her türlü yardımı yaparak, kriz öncesi ve çatışmanın başladığı durumunda ilgili devletlere halklarını yukarıda belirtilen insani suçlarda koruma yeteneğini tesis etmek için adamaya niyetli olduğu ifade edilmektedir.

oluşturmadan, gerekli tüm önlemleri almaları yetkisinin verilmesinden bahsedilmektedir. Bu çerçevede Arap Birliği ülkeleri işbirliğine davet edilmektedir.

Kararın en önemli bölümünü oluşturan “uçuşa yasak bölge oluşturulması” bölümünde, Libya hava sahasında, insani yardım amaçlı ve yabancı devletlerin vatandaşlarının ülkeden tahliye edilmesi amacıyla yapılan uçuşlar dışındaki tüm uçuşların yasaklanması istenmektedir. Bu kapsamda karar, BM’ye üye ülkelere, BM Genel Sekreteri ve Arap Birliği Genel Sekreteri’ne haber vermeleri kaydıyla ve onlarla eşgüdüm halinde, uçuşa yasak bölgenin uygulanmasını sağlama amacıyla kendi başlarına ya da bölgesel kuruluşlar ve düzenlemeler çerçevesinde hareket ederek gerekli tüm önlemleri alma yetkisi de vermektedir. Kararın “silah ambargosunun uygulanması” bölümünde Konsey’in 26 Şubat’ta aldığı ve Libya’ya yaptırımlar getiren 1970 sayılı kararının 11. Paragrafı değiştirilerek silah ambargosu kararı daha da sıkılaştırılmıştır. Kararda, Kaddafi ve yakın çevresinin mal varlıklarının dondurulması kararı da genişletilmiştir. Libya’ya insan kaybının en önemli sebeplerinden birisi olan yabancı paralı asker gönderilmesinin önlenmesi de istenmekteydi.

Rusya’nın Güvenlik Konseyi oylamasında çekimser kalmasının nedeni, Rusya ile Libya arasındaki karşılıklı ilişkileri menfi yönde etkileyecek muhtelif uygulamaların bulunmasıydı. Libya ile Rusya arasındaki teknik askeri işbirliği nedeniyle 2 milyar dolarlık bir kayıp söz konusuydu. Libya demiryollarını inşa etmekte olan Rus demiryolu şirketi ve diğer şirketlerin direkt kaybı ise, 4 milyar dolar civarındadır. Libya’da faaliyet göstermekte olan diğer şirketlerin kaybı yaklaşık 2 milyar dolar civarındadır. Ortalama kayıp 10 milyar dolar kadardır (Vladimir, 2011:1).

Birleşmiş Milletler’in almış olduğu bu kararlar doğrultusunda yeni stratejik konseptine uygun olarak NATO görev yüklenmiş ve harekâtın icrasını koalisyon güçlerinden devralmıştır. NATO stratejik konseptinde Müşterek Güvenlik (Cooperative Security) alt başlığı ile ifade edildiği şekliyle; “İttifak üyeleri sınırları dışında politik ve güvenlikle ilgili gelişmelerden etkilenmeleri hususu ortaya çıkınca, uluslararası güvenliği sağlamak için ilgili ülke veya uluslararası kurumlarla işbirliği içinde aktif bir rol alabilir.” ifadesi yer almakta; konseptte giriş paragrafında ise; “NATO bu faaliyetlerde bulunurken ....özellikle, Birleşmiş Milletler ve AB ile yakın bir çalışma içinde bulunmayı taahhüt eder.” demektedir (NATO, 2010:4).

4.2.3. NATO’nun harekâta müdahil olması

Bilindiği gibi BM kararı gereği, NATO Libya’daki sivilleri ve sivil nüfusu içeren bölgeleri Kaddafi silahlı kuvvetlerinin saldırısına veya saldırı tehdidine karşı korumak için aşağıdaki tedbirleri gündeme sokmuştur. Bunlar aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir.

4. Libya’nın Kuzey’de belirli bir bölgesini kapsayan hava sahasına yönelik “uçuşa yasak bölge” tesisi; Birleşik Koruma-Unified Protector adı verilen harekât ile 31 Mart’tan itibaren NATO’nun bu göreve tahsis ettiği uçaklar vasıtasıyla belirtilen alanın denetim ve kontrolü sürdürülecektir. Ancak, NATO’nun yaklaşımı, belirlenen hedeflerin bombalanmasından ziyade gerekli denetimin yapılarak yasağın uygulanmasını sağlamaktır. Meşru müdafaa gereksinimi doğduğunda silah kullanımına gidebilecektir. 1 Eylül tarihinde Paris’te yapılan toplantıda, Libya’nın demokrasiye geçiş süreci görüşülmüş ve Uçuş Yasak Bölge uygulamasının- Birleşik Koruma Harekâtı’nın gerektiği kadar sürdürülmesi kararı alınmıştır. 21 Eylül tarihinde ise NATO Unified Protector Harekâtını 90 gün daha uzatmıştır (NATO and Libya- Operation Unified Protector).

5. Kaddafi’ye denizden gelecek silah yardımlarını önlemeye yönelik deniz ambargosu uygulanması; Birleşik Koruma Harekâtı kapsamındaki uygulama için, Pentagon USS Enterprise uçak gemisini Süveyş Kanalı’ndan Akdeniz’e geçirmiştir. USS Ponce ve USS Kearsarge amfibi gemileri de Akdeniz’de yerini almıştır. Ayrıca, 400 ABD deniz piyadesi gerektiğinde Libya’ya yapılacak bir

harekâta kullanılmak üzere Girit adasında konuşlandırılmıştır (Global Research, 2011:1). Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada, Türkiye ve İtalya deniz ambargosunda görev almışlardır. Almanya üç savaş gemisi ile Libya Tunus sınırındaki mültecilere yardım amacıyla görev almıştır. Fransa helikopter taşıyıcı Mistral gemisini Mısırlıları tahliye için göndermiştir. Kanada iki firkateyn ile yer almıştır. NATO bu görevi yine üyelerinin tahsis etmiş olduğu su üstü gemiler ve denizaltılar vasıtasıyla Libya sınırlarının Akdeniz’de uzantısı boyunca uzanan belirli bir bölgede icra etmektedir.

6. Sivillerin Kaddafi güçlerinin saldırılarına veya saldırı tehditlerine karşı korunması; ABD, İngiltere ve Fransa tarafından NATO’ya tahsis edilen hava kuvveti unsurları tarafından yapılmaktadır. NATO görevi devralmadan önce ABD Trablus’a Tomahawk Kruz füzeleri ile saldırıda bulunurken, Fransa tarafından Bingazi’deki isyancılara karşı harekât icra eden Kaddafi kara birliklerine hava taarruzları şeklinde yapılmıştır. NATO’nun bu görevi devralmasından sonra yapılacak harekâtın NATO komuta heyeti vasıtasıyla daha planlı ve koordineli icra edileceği belirtilmiştir (NATO and Libya- Operation Unified Protector).

7. BM Anlaşması bölüm VII md. 48’de belirtildiği şekilde alınan kararların üye ülkeler tarafından “Üyesi buldukları uluslararası kuruluşlar içindeki eylemleriyle yürütülürler.” ifadesiyle kendini bulan ve 1973 sayılı kararda da, “Uçuşa yasak bölgenin uygulanmasını sağlama amacıyla kendi başlarına, ya da bölgesel kuruluşlar ve düzenlemeler çerçevesinde hareket ederek, gerekli tüm önlemleri alma yetkisi verilmiştir” şeklindeki düzenleme ile NATO gibi bölgesel güvenlik kurumlarının görev üstlenebileceği ifade edilmektedir.

Diğer taraftan, NATO’nun yeni stratejik konsepti çerçevesinde böyle bir görevi üslenmeye müsaade edip etmediği konusu aşağıdaki gibi değerlendirilmektedir; NATO’nun yeni konsept çerçevesinde üstleneceği üç temel görevden biri; Müşterek Güvenlik (Cooperative Security) alt başlığı ile ifade edilmektedir (NATO, 2010:3). Buna göre ittifak üyeleri sınırları dışında politik ve güvenlikle ilgili gelişmelerden etkilenmeleri hususu ortaya çıkınca, uluslararası güvenliği sağlamak için ilgili ülke veya uluslararası kurumlarla işbirliği içinde aktif bir rol alabilir. Konseptte giriş paragrafında ise; “NATO bu faaliyetlerde bulunurken ... özellikle, Birleşmiş Milletler ve AB ile yakın bir çalışma içinde bulunmayı taahhüt eder.” demektedir.

Libya’da NATO üyesi ülkeler dâhil muhtelif ülke vatandaşlarının güvenliklerinin tehdit altında bulunması ve ilave olarak Libya halkına karşı insan haklarını ve sivillerin yaşam haklarını tehlikeye düşüren saldırıların olması NATO’nun bu kapsamda müdahil olmasına yol açabilir. Yine konseptin 20’nci maddesi ve sonrasında ; “kriz yönetimi yoluyla güvenlik” bölümünde, “NATO sınırları dışındaki çatışmalar ittifak üyesi ülkelerin toprakları ve halkının güvenliği konusunda tehdit oluşturabilir. Bu durumda askeri müdahale dâhil her türlü tedbirin başlangıçta uluslararası kurumlarla birlikte alınması uygun mütalaa edilmektedir.” şeklindeki ifadeye uygun olarak NATO durumdan kendisine görev çıkartmış ve görev kapsamı içine alınabileceğini değerlendirmiştir.

Yukarıda aktarılmaya çalışıldığı gibi, isyancılara karşı Kaddafi’nin özel silahlı kuvvetleriyle yaptığı bastırma harekâtı Mart ayı ortalarına kadar başarı ile sürdürülmekteydi. BM’nin almış olduğu 1973 sayılı karar sonrası Fransa’nın Bingazi’ye 40 km. mesafede olan Kaddafi kuvvetlerine karşı yaptığı hava harekâtı ile Kaddafi’nin kaderi dış güçlerin müdahalesine bağlı olarak değişmiştir. İsyancılar NATO desteğinde ilerleyerek 22 Ağustosta Trablus’u ele geçirdiler ve 20 Ekim 2011 tarihinde de Kaddafi’yi doğum yeri Sirte’de ele geçirerek öldürdüler. Bu suretle Libya’da bir dönem resmen sona ermiştir.

Libya’da gelişen olaylara baktığımız zaman başlangıçta Libya doğusunda Bingazi’de ayrımcılığa uğradığını düşünen aşiretlere mensup halkın ayaklanması ile başlayan olayların gelişmesi üzerine Kaddafi diğer liderler gibi silahlı güce başvurmuştur. Ancak, Libya’da silahlı kuvvetler yapısının

farklı olması nedeniyle halktan yana bir tavır sergilenmemiştir. Kaddafi özel güçlerinin halka karşı silah kullanarak katliama varacak eylemlerde bulunması üzerine olaya BM ve NATO gibi iki güçlü örgütle dış güçler müdahale etmek zorunluluğu duymuşlardır. Böyle bir müdahale yapılmayıp, bekle-gör politikası izlenseydi, Kaddafi, muhtemelen ayaklanmaları oldukça kanlı bir şekilde bastırarak ve iktidarı elinde tutabilecekti. Burada sonuca etken olan ana dinamik dış müdahaleler olmuştur.

5. Değerlendirmeler

Tunus, Mısır ve Libya'da otoriter rejimlerin yıkılmasına neden olan iç ve dış dinamiklerin etkileri incelendiğinde aynı dinamiklerin her ülkenin kendi özelliklerine bağlı olarak, farklı etkinliklerle rol oynadığını ifade edebiliriz. Burada meseleye tesir eden temel iki faktör vardır. Her ülkenin sosyal, ekonomik ve askeri güç açısından birbirleri ile olan farklılıklarının yanı sıra, sahip oldukları kaynaklara bağlı olarak dış güçlerin çıkar hesaplarının ülke üzerindeki girdileridir. Bu çıkarların her üç ülke üzerindeki farklı baskısı iç ve dış dinamiklerin işlevine yön vermiştir.

Tunus ve Mısır'da homojen olan halk dinamiğinin iradesinin, ülke silahlı kuvvetleri tarafından farklı amaçlarla da olsa desteklenmesi doğrultusunda devrim halkın arzu ettiği şekilde sonuçlanmıştır. Bu ülkelerde kesin sonuca ulaşmada etken olan temel dinamik her ülkenin kendi silahlı kuvvetleridir. Buna karşın, Libya'da aşiretlerin doğuda başlattığı ayaklanmalar silahlı kuvvetler dinamiğinin halk karşısında rol almasıyla başarısız bir yola girmiştir. Bunun üzerine dış dinamikler BM ve NATO gibi uluslararası güç unsurlarını devreye sokmuş ve halk dinamiği iradesi doğrultusunda olayların seyrini değiştirmede etken olmuştur. Libya'da sonuca tesir eden etken ana dinamik, Libya silahlı kuvvetleri karşısında güç birliği eden dış dinamiklerin işlevi olmuştur.

Her üç ülkede de başlangıçtaki ayaklanmalar protestolar şeklinde başlamıştır. Otoriter rejimin karşı koyma derecesine göre protestoların dozu artmış ve rejim karşıtı ayaklanmalara doğru tırmanmıştır. Bunu en açık şekliyle Tunus örneğinde görmekteyiz. Başlangıçta kendisini yakan işsiz genci destek amacıyla mahalli olarak başlayan protestolar, süreç içinde gösterilere sivil toplum örgütlerinin de katılmasıyla genişleyerek rejim karşıtlığı bir karaktere dönüşmüştür. Bu aşamadan sonra silahlı kuvvetler önemli bir işlev icra etmiştir. Silahlı kuvvetlerin halkın yanında yer alması baskıcı rejimi otoritenin tesisi ve sürdürülebilmesi için kullanabileceği güç unsurundan mahrum ettiğinden, Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Tunus'ta dış güçleri direkt etkileyen bir çıkar çatışması gündemde olmadığından, dış dinamikler olaya bekle gör politikasıyla yaklaşmışlar ve müdahaleden uzak durmuşlardır. Tunus'ta halk dinamiğinin etkisi ile başlayan değişim silahlı kuvvetlerin tavrını halk dinamiğinden yana koymasıyla halk dinamiğinin iradesi doğrultusunda şekillenmiştir. Tunus'ta dış dinamik olarak AB'nin Avrupa kıtasına doğru artan göç hadiselerini önlemek adına Tunus'un geçici hükümeti ile işbirliği yapması girişimleri AB'nin kendi kara alanını büyük çaplı bir Tunuslu mülteci akımından koruma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu ise, değişim gerçekleşikten sonra gündeme gelen bir faaliyet olarak görülmektedir.

Mısır'da Tunus örneği yol göstermiş ve halk dinamiği direkt olarak rejim karşıtı söylemlerle Tahrir Meydanındaki protestolarına başlamıştır. Halk dinamiğinin ısrarcı ve vazgeçmeyen tahammülü silahlı kuvvetler dinamiği tarafından kendi çıkarlarının gerçekleşmesinde bir bahane teşkil etmiştir. Nitekim silahlı kuvvetlerin üst düzey yöneticilerinin Hüsnü Mübarek ile olan anlaşmazlıklarını kökten çözmek için halk dinamiğini bahane ederek, çekilmesi yolunda baskı yapması aslında "örtülü bir darbe" niteliğini taşımaktadır. Bu girişim halk nezdinde silahlı kuvvetlerin kendi saflarında yer aldığı kanısının yayılmasına pozitif katkıda bulunmuştur. Ancak, silahlı kuvvetler dinamiğinin halk safında yer almasının ardında yatan gerçek Tunus'takinden tamamen farklıdır. Ordunun bu teşebbüsü kendi çıkarlarının korunması adına atılmış adım olarak görülmektedir. Buna paralel olarak silahlı

kuvvetler, başkanlık yetkilerini Yüksek Askeri Konsey altında kendisinde toplayarak, devrim sonrası kontrolün uzun bir süre kendi elinde olmasını sağlamıştır.

Mısır'da dış dinamik olarak asıl aktör ABD'dir. ABD başlangıçtan beri olayları dikkatle takip ederek rüzgâra göre yön değiştirmeyi başarı ile yapmıştır. Başlangıçta Mübarek'i destekleyen açıklamalar, gelişmeler üzerine yön değiştirerek halk iradesi doğrultusunda başkanın çekilmesi söylemlerine doğru kaymıştır. ABD idareyi devralan Yüksek Askeri Konsey ile yakın işişareyi sürdürmüş ve Mısır'ın nabzını elinde tutmaya çalışmıştır (Uprising tide, March 2012).

Libya'da dinamiklerin etkinliği tamamen farklı işlemiştir. Halkın rejim karşıtı ayaklanması ülke sathını kapsayan homojen bir ayaklanma şeklinde gelişmemiştir. Doğu ile batı arasındaki fark nedeniyle protestolar doğuda Bingazi ve civarındaki aşiretlerde başlamış ve Kaddafi'nin şiddete başvurması üzerine diğer doğu şehirlerine de yayılarak geniş kapsamlı ayaklanmalar şekline dönüşmüştür. Libya'da silahlı kuvvetlerin kontrolünün Kaddafi'de olması nedeniyle, bu dinamiğin halk dinamiğinden yana bir tavır koyması mümkün olamamıştır. Ordu dinamiğinin otoriter rejim sahibi tarafından halk dinamiği karşısında kullanılması vahşeti doğurmuş ve dış dinamiklerin tepkisine neden olmuştur.

Dış dinamiklerin Kaddafi'ye süratle tepki koymasının altında yatan reel-politik hesaplar, çıkar aritmetiğini gündeme getirmiştir. Kaddafi'nin kontrolünde bulunan Libya petrol kaynaklarının kontrolünü ele geçirmek ve terörizmi destekleyen bir lidere olan hırsın gereğini yerine getirme fırsatı dış güçlere arzu ettikleri seçeneği sunmuştur. Dış güçler derhal BM ve NATO güç unsurlarını devreye sokarak müdahale için meşru zemini hazırlamayı müteakip, sonuca ve hedefe yönelik sınırlı askeri tedbirlerle halk dinamiğinin arzu ettiği değişimi gerçekleştirmişlerdir. Libya örneğinde eğer dış dinamiğin etkin müdahalesi olmasaydı silahlı kuvvetler dinamiğinin karşı olduğu halk dinamiğinin başarılı olmasının mümkün olamayacağı net bir şekilde görülmektedir.

6. Sonuç

Her üç ülkede de devrimlerin başlaması güç unsurlarının en önemli faktörü olan insanın (Davutoğlu, 2008:17,35), diğer bir deyişle halkın ana dinamik olarak etkinliği ile gerçekleştirilmiştir. Ancak, muhalifler ile rejim arasında ortaya çıkan çatışma sürecinde sonuca etken olan temel dinamik o ülkenin silahlı kuvvetleri olarak yer almıştır. Bu dinamiğin halk yanında yer alması rejimin Tunus ve Mısır'da olduğu gibi kısa sürede çökmesini getirmiştir. Libya'da ise, anılan dinamiğin rejim taraftarı tavrı sürecin halkın arzusu hilafına kanlı bir şekilde uzamasına neden olmuştur. Rejimin kendi halkını katlettiği şeklinde ortaya çıkan görüntü, çıkarları zedelene dış güçlerin eline müdahale imkanı sağlayan bir koz vermiştir. Sonuçta dış dinamikler BM ve NATO gibi uygun uluslararası enstrümanları kullanarak, Libya'da olduğu gibi süreç üzerinde nihai sonucu sağlayıcı bir şekilde etkili olmuştur. Arap Baharı rüzgarı etkisiyle Tunus, Mısır ve Libya'daki siyasi rejimlerin ve uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde otoriter rejim ve devlet gücünün yanısıra devlet dışı aktörlerin nasıl etkin olduğunun görülmesi açısından yaşanan tecrübelerin önemli bir örnek teşkil ettiği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Aftandilian, G., (2011, September), *Presidential Succession Scenarios in Egypt And Their Impact On U.S.-Egyptian Strategic Relations*. PA: U.S. ARMY WAR COLLEGE, Strategic Studies Institute.

Arieff, A., (2011), *Political Transition in Tunisia*. Congressional Research Service.

Ayhan, V., (2011), *Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu*, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, IMPR Rapor-No.6, s.13

Banitez, J. (2011, 24 Ağust), *Success in Libya reinforces value of NATO*. Atlantic Council-ACUS.

Bazzi, M. (2011, January 19), *After Tunisia, Arab world give up on America*. January 18, 2012 tarihinde Global Post: <http://www.globalpost.com/dispatch/egypt/110118/tunisia-riots-us-democracy-arab-world> adresinden alındı.

Beijing sides with Berlin against Libya intervention, (2011, March 25), June 25, 2012 tarihinde Asia News: www.speroforum.com adresinden alındı.

Chebib, N.K. & Shoil, R. M., (2011), *The Reasons Social Media Contributed To The 2011 Egyptian Revolution*, International Journal of Business Research and Management (IJBRM), Volume (2) : Issue (3) , 139-162.

Chossudovsky, M. (2011, March 9). *Operation Libya and the Battle for Oil: Redrawing the Map of Africa*. May 25, 2012 tarihinde Global Research: <http://www.globalresearch.ca/operation-libya-and-the-battle-for-oil-redrawing-the-map-of-africa/23605> adresinden alındı.

Cook, S. A., (2012, January 25), *January 25th and the Egypt the Revolution Has Made*. February 02, 2012 tarihinde Foreign Affairs: <http://www.foreignaffairs.com/print/134317> adresinden alındı.

Cooper, H., (2011, February 26), *Following US sanctions, U.N. Security Council to Meet on Libya*. Haziran 24, 2012 tarihinde New York Times: www.nytimes.com adresinden alındı.

Cyber Activism and the Tunisian Revolution – an Insiders' Testimony, (2012, February 3), February 01, 2013 tarihinde European Commission, <http://capacity4dev.ec.europa.eu/article/cyber-activism-and-tunisian-revolution-%E2%80%93-insiders-testimony> adresinden alındı.

Deeb, S. E., (2011, January 29), *Egypt's uprising unites society in rage*, February 02, 2012 tarihinde msnbc: http://www.msnbc.msn.com/id/41334041/ns/world_news-mideast_n_africa/t/egypts-uprising-unites-society-rage/#.TyqaIMXKD1E adresinden alındı.

Demir, H. , (Eylül 2011), *Bingazi'de Türkiye ve Batı Algısı: Saha Araştırmasına Dayalı bir Çalışma*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. Ankara: ORSAM.

Dinucci, M. (2011, February 27). *Libya in the Great Game*. June 18, 2012 tarihinde Global Research: <http://www.globalresearch.ca/libya-in-the-great-game/23413> adresinden alındı.

Egypt Economy 2011, (2011, January 13), 02 02, 2012 tarihinde Countries of the World , SOURCE: 2011 CIA WORLD FACTBOOK AND OTHER SOURCES: http://www.theodora.com/wfbcurrent/egypt/egypt_economy.html adresinden alındı.

Edinburg Middle East Report, (tarih yok), *Law 1958/162 (Emergency Law) (Arabic)*. 02 02, 2012 tarihinde Edinburg Middle East Report: <http://www.emerglobal.com/lex/law-1958-162> adresinden alındı.

Edwards, W., (2011, February 16), *Franse 24*. June 21, 2012 tarihinde Violent protests rock Libyan city of Bingazi: www.france24.com adresinden alındı.

Egypt Country Report, (tarih yok), <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/280-egypt-gdp-country-report.htm#axzzieFvqGb9s> adresinden alındı.

Egypt Country Summary (2010), . New York: Human Rights Watch.

En-Nahda Örgütlenme Başkanı Üreyit: Hareketimizin inşa edildiği felsefe birlikte yaşama felsefesidir, (2013, January 08), Stratejik Düşünce Enstitüsü, February 08, 2013 tarihinde www.sde.org.tr adresinden alındı.

Erdurmaz, S., (2012), *Libya, Arap Baharının Solan Yüzü*. Ankara: Berikan Yayınevi.

European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs. (2010), *Labour Markets Performance and Migration Flows in Arap Mediterranean Countries: Determinants and Effects*. Final Report & Thematic Background Papers, Occasional Papers No 60, European Commission Directorate-General.

Everett, N., (2011, February), Tunisia: 'They cannot steal the revolution from us!'. *Direct Action*(29).

Feller, B., (2011, July 19), Obama Middle East Speech Covers Arab Spring, Need For Reform In Region (VIDEO), 24.04.2013 tarihinde <http://www.huffingtonpost.com> adresinden alındı.

Friedman, G., (2011), *The Egypt Crisis in a Global Context: A Special Report*. Texas: Stratfor. Global Finance, (2011), Egypt.

Griffin, G., (2011, 04 20), *Egypt's Uprising: Tracking the Social Media Factor*. 01.26.2012 tarihinde PBS.org: http://www.pbs.org/newshour/updates/middle_east/jan-june11/revsocial_04-19.html adresinden alındı.

Handoussa, H., (2010), *Egypt. 2010. Egypt Human Development Report 2010: Youth in Egypt: Building our Future*, United Nations Development Program and the Institute of National Planning (UNDP and INP).

Hounshell, B., (2011, February 01), *Mubarak's 9 biggest mistakes*. 02 02, 2012 tarihinde Foreign Policy: http://blog.foreignpolicy.com/posts/2011/02/01/mubaraks_9_biggest_mistakes adresinden alındı.

Howeidy, A. (2005, September 8-14). Enough is still enough. February 18, 2013 tarihinde Al-Ahram: <http://weekly.ahram.org.eg/2005/759/eg8.htm> adresinden alındı.

How would no-fly zone over Libya be imposed, (2011, March 01), June 25, 2012 tarihinde BBC: www.bbc.co.uk adresinden alındı.

Ian Black, N. W. , (2011, March 03), *Libyan leader should stand down as he has lost legitimacy says Obama*. June 25, 2012 tarihinde The Guardian: www.guardian.co.uk adresinden alındı.

Index Mundi, (2011), Demographics: Population, Egypt, February 14, 2013 tarihinde <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=eg&v=21> adresinden alındı.

In Swift, Decisive Action, Security Council Imposes Tough Measures On Regime, Adopting Resolution 1970 In Wake Of Crackdown On Protester, (2011, February 26), Haziran 24, 2012 tarihinde Security Council 6491st Meeting: www.un.org adresinden alındı.

Internet usage statistics for Afrika, (2010), Ocak 17, 2012 tarihinde Internet stats: www.internetworldstats.com/stats1.htm adresinden alındı.

Jilani, Z., (2011, January 26), *Obama 'Supports The Democratic Aspirations Of All People' — How Will He Respond To Egypt Protests?*, 15.11.2012 tarihinde <http://thinkprogress.org/security/2011/01/26/140882/obama-democratic-aspirations-egypt/> adresinden alındı.

Jijo, J., (2011, February 01), *What is Egypt's 6 April movement*. June 18, 2012 tarihinde www.ibtimes.com adresinden alındı.

Jones, B. D., (27 May 2011), *Libya and the Responsibilities of Power. Survival: Global Politics and Strategy*, 51-60.

Joshua Hammer, A. I. (2011, July 20), *Egypt: Who Calls the Shots?* May 30, 2012 tarihinde The New York Review of Books: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2011/aug/18/egypt-who-calls-shots/> adresinden alındı.

Kadlec, P. S. (June 2012), *Libya's troubled transition*. Beirut: Carnegie Middle East Center.

Lange, M. A., (2011), *The Arab Youth and the Dawn of Democracy. KAS International Reports 5*, s. 20-29.

Lynch, M., (2011, January 13), *Where are the democracy promoters in Tunisia. Foreign Policy*.

Macey, I. A., (2011.02.18), *Did Egypt's rising economy lead to Hosni Mubarak's fall?* 02 02, 2012 tarihinde POLITICO: <http://www.politico.com/news/stories/0211/49736.html> adresinden alındı.

Uprising tide, (March 2012), *Jane's Intelligence Review*, 11.

Marco Papic, S. N., (2011.02.02), *Social Media as a Tool for Protest*. 02 02, 2012 tarihinde Stratfor.com: <http://www.stratfor.com/weekly/20110202-social-mediatool-protest> adresinden alındı.

Mardell, M., (2011, February 02), *BBC*. June 14, 2012 tarihinde Obama goes further over Mubarak departure: www.bbc.co.uk adresinden alındı.

McGreal, C., (2011, March 20), *Coalition attacks wreak havoc on ground troops*. Haziran 24, 2012 tarihinde The Guardian: www.guardian.co.uk adresinden alındı.

McGreal, C., (2011, February 02), *Tony Blair: Mubarak is 'immensely courageous and a force for good'*. June 14, 2012 tarihinde The Guardian: <http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/02/tony-blair-mubarak-courageous-force-for-good-egypt> adresinden alındı.

Merkel: Kaddafi'nin konuşması ürkütücüydü, (2011, Şubat 2011), Haziran 24, 2012 tarihinde Euroaktiv: www.euroaktive.com adresinden alındı.

Metz, H. C. (1987). *Libya: A Country Study, Politics of Oil*. Washington: U.S. Library of Congress.

Moyo Thoko,E. F., (2011, March),*Egypt Country Brief*. 01 26, 2012 tarihinde World Bank.org: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/MENAEXT/EGYPTTEXTN/0,menuPK:28766-pagePK:141132...> adresinden alındı.

Moran, C., (2011, February 01), Egypt's Internet Shutdown: Was it Legal? 02 02, 2012 tarihinde Law, Technology & Arts Blog: http://wjlta.wordpress.com/2011/02/01/egypts-internet-shutdown-was-it-legal/ adresinden alındı..

Mubarak dismisses Egypt's government, (2011, January 28), May 30, 2012 tarihinde Stratfor: <http://www.stratfor.com/analysis/20110128-mubarak-dismisses-egypts-government> adresinden alındı.

Muslim Brotherhood. (2013). February 18, 2013 tarihinde Wikipedia: en.wikipedia.org adresinden alındı.

Mübarek yönetiminde Mısır'ın 30 yılı, (2011, Şubat 02), Haziran 14, 2012 tarihinde Hurriyet Planet: <http://www.hurriyet.com.tr/planet/16917003.asp?gid=286> adresinden alındı.

Nakhoul, S., (2011, January 31), UPDATE 1-Egypt army: will not use violence against citizens, Reuters, Ekim 20, 2012 tarihinde http://www.reuters.com/article/2011/01/31/egypt-army-idAFLDE70U2JC20110131 adresinden alındı.

NATO and Libya- Operation Unified Protector, 24.04.2013 tarihinde www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm?. Adresinden alındı.

Obama urges Mubarak to leave office, (2011, February 10), June 14, 2012 tarihinde Global Post: www.globalpost.com adresinden alındı.

Obama's Speech on Libya, (2011, February 23), Haziran 24, 2012 tarihinde New York Times: www.nytimes.com adresinden alındı.

Operation Libya:US Marines on Crete for Libyan deployment, (2011, March 03), June 25, 2012 tarihinde Global Research, <http://www.globalresearch.ca/operation-libya-us-marines-on-crete-for-libyan-deployment/23506> adresinden alındı.

Ottaway, M, A. H., (2011, 01. 28), *Protest Movements and Political Change in the Arap World*. 06.18.2011 tarihinde Carnegie Endowment For International Peace: http://carnegieendowment.org/files/OttawayHamzawy_Outlook_Jan11_ProtestMovements.pdf adresinden alındı.

ORSAM, (2011), *Yaklaşan Seçim Öncesi Tunus'ta Siyasal Denklemler*. Ankara: ORSAM.

Ottaway& Hamzawy, (2011,01.28), Protest Movements and Political Change in the Arap World. 06 18, 2011 tarihinde Carnegie Endowment For International Peace: http://carnegieendowment.org/files/OttawayHamzawy_Outlook_Jan11_ProtestMovements.pdf adresinden alındı.

Paciello, M. C., (2011), Tunisia: Changes and Challenges of Political Transition. MEDRO. MODRO Technical Report No: 03.

Pannell, I., (2011, March 19), Libya: Gaddafi forces attacking rebel-held Bengazi. June 2012, 2012 tarihinde bbc: www.bbc.co.uk adresinden alındı.

Rayan, Y., (2010, Dec 31), Another Tunisian Protester dies, 24.04.2013 tarihinde www.aljazeera.com adresinden alındı

Recknagel, C. (2005, May 25). Egypt: Referendum Held On Multi-Candidate Presidential Polls. February 16, 2013 tarihinde Radio Free Europe, Radio Liberty: <http://www.rferl.org/content/article/1058996.html> adresinden alındı.

Rogin, J. (2011 March 07), No-fly zone wouldn't help much, 24.04.2013 tarihinde <http://thecable.foreignpolicy.com> adresinden alındı.

Salem, P., Kaldec, A., (2012, June), Libya's Troubled Transition, Carnegie Endowment. www.carnegieendowment.org adresinden alındı.

Secretary-General SG/SM/13425GA/11051AFR/2130, (tarih yok), www.un.org adresinden alındı.

Shah, A., (2011, May 12), Middle East and North Africa Unrest. January 18, 2012 tarihinde Global Issues: <http://www.globalissues.org/print/article/792#Westlookson> adresinden alındı.

Shehata, D., (2011, May/June), The Fall of the Pharaoh. New York: Foreign Affairs.

Shokr, A., (2011, January 28), Uprising in Egypt: "This is the Biggest Political Challenge the Regime Has Yet to See from the Streets". 02 02, 2012 tarihinde Democracy Now: http://www.democracynow.org/2011/1/28/uprising_in_egypt_this_is_the adresinden alındı.

Smith, C., (2011, February 11), Egypt's Facebook Revolution: Wael Ghonim Thanks The Social Network. 02 02, 2012 tarihinde The Huffington Post : http://www.huffingtonpost.com/2011/02/11/egypt-facebook-revolution-wael-ghonim_n_822078.html adresinden alındı.

Sorkin, J., (Fall 2001), The Tunisian Model. Middle East Quarterly, 25-29.

Spiegelonline International, (2011, March 20), Operation 'Odyssey Dawn': Gadhafi Defiant as Western Forces Pound Libya, 24.04.2013 tarihinde www.spiegel.de adresinden alındı.

Spillius, A., (2011, February 25), Libya: US impose sanctions on Libya. Haziran 24, 2012 tarihinde Daily Telegraph: www.telegraph.co.uk adresinden alındı.

Stecklow, S., (2011, 07 .07), Web's Openness is Tested in Tunisia. <http://online.wsj.com/articles/SB1000...html> adresinden alındı.

Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization, Lisbon: NATO 2010,

The International Institute For Strategic Studies, (2011), Bread and protests: the return of high food prices. Strategic Comment, Volume 17.

Ross, T., (2011, January 28), Egypt protests: America's secret backing for rebel leaders behind uprising. June 18, 2012 tarihinde Daily Telegraph: www.telegraph.co.uk adresinden alındı.

Trager, E., (2011), Letter from Cairo . The New Arap revolt (s. 81). New York: Foreign Affairs.

Un General Assambly, (2005, October 24), 2005 World Summit Outcome : resolution / adopted by the General Assembly, 19 February 2013 tarihinde <http://www.unhcr.org/refworld/docid/44168a910.html> adresinden alındı.

Update 1-Egypt army: will not use violence against citizens, (2011, January 31), May 30, 2012 tarihinde Reuters Africa: <http://af.reuters.com/article/egyptNews/idAFLDE70U2JC20110131> adresinden alındı.

U.S Relations with Egypt, (August 22, 2012), U.S. Department of State, 23 Ekim 2012 tarihinde <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5309.htm> adresinden alındı.

Vladimir, F., (2011, August 12), Russia joins UN sanctions against Libya and Muammar Gaddafi. June 25, 2012 tarihinde <http://english.ruvr.ru> adresinden alındı.

Wang,, Meyer, M., (9 October 2012). F.A.Q. on U.S. Aid to Egypt: Where Does the Money Go— And Who Decides How It's Spent? ProPublica.

Williams, D. (2006, May 01). Egypt Extends 25-Year-Old Emergency Law. February 15, 2013 tarihinde Washington Post: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/04/30/AR2006043001039.html> adresinden alındı

Yavuz, C., Erdurmaz, S., (2012), *Arap Baharı ve Türkiye*. Ankara, Türkiye: Berikan Yayınevi.

Yiğit, D., (2011, October 07), AB ve Demokrasiye Geçiş Sürecindeki Tunus, Stratejik Düşünce Enstitüsü, December 28, 2011 tarihinde <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1649/ab-ve-demokrasiye-gecis-surecindeki-tunus.aspx>. adresinden alındı.